

Piotr Kardas

O możliwości przewidywania popełnienia czynu zabronionego jako warunku nieświadomej nieumyślności

*On the possibility of predicting the commission of a prohibited
act as a condition of unconscious unintentionality*

Abstract

In the Polish legal system, the scope of liability for unintentional offences is relatively broad. Statutory criteria allow for the subjective attribution of an offence even when the perpetrator is unaware that their conduct may constitute a prohibited act, and thus when there is no volitional relationship to the conduct, provided that it can be demonstrated that the individual could have anticipated the potential for their actions to fulfil the elements of a prohibited act, yet failed to do so. Cases of unconscious unintentionality, as referenced in the example, raise the most serious doubts, spanning from criminal law theory to model approaches and dogmatic analyses, as well as practical applications of the law. This article focuses on only two of the numerous contentious issues within the domain of unconscious unintentionality. Firstly, it aims to outline the relationship between the statutory prerequisites for unconscious unintentionality (Article 9 § 2 of the Criminal Code) and the prerequisites for establishing guilt, a matter linked to the issue of reconstructing the criteria of unconscious unintentionality as a variant of the mental element of a prohibited act and the prerequisites for criminal guilt. Secondly, it seeks to determine a model for assessing predictability, which is crucial in cases of unconscious unintentionality.

In examining the possible relationships between the characteristics of the mental element and the grounds for guilt, it becomes evident that strict adherence to the requirements of dogmatic purity leads to the linking of the grounds for predictability with objective criteria. The prevailing perspective defines this predictability by referencing a model of the average citizen, which serves as a standard for objective predictability. In principle, this approach is justified by the necessity of employing a subjective method for assessing predictability for the purposes of assigning guilt. This article aims

Prof. dr hab. Piotr Kardas, profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego z tytułem honorowym profesora zwyczajnego, członek Komitetu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk, Polska, ORCID: 0000-0002-8903-2417, e-mail: pkardas@kardas.com.pl

Data zgłoszenia tekstu przez autora: 11.08.2025 r.; data zaakceptowania do publikacji: 25.08.2025 r.

to critically analyse the prevailing standpoint and to establish the theoretical foundation for the assertion that predictability can – and ought to – be determined according to a subjective standard.

The current article builds upon existing arguments in the literature by examining the reconstruction of the premises that underlie the attribution of guilt. It emphasises that these premises encompass not only the subjective capacity for prediction but also the subjective obligation to act in accordance with the imperatives set forth by legal norms. Linking the attribution of guilt to the premises of subjective possibility and obligation also enables, in the case of recognising that the possibility of prediction should be assessed on the basis of a subjectivised model, the preservation of the autonomy and distinctiveness of the premises for attributing guilt. This approach allows for linking the model of determining unconscious unintentionality with a purely normative framework and the assumption that the mental element and guilt are independent prerequisites for evaluating the criminality of conduct, with the two structured across different layers of the offence's internal makeup.

Keywords: *mental element of a prohibited act, unconscious unintentionality, guilt, criminal law*

Streszczenie

Zakres odpowiedzialności za nieumyślnie popełnione przestępstwa jest w polskim systemie prawnym zakresłony stosunkowo szeroko. Wedle ustawowych kryteriów subiektywne przypisanie przestępstwa możliwe jest także wówczas, gdy sprawca nie ma świadomości, że podejmowane przez niego zachowanie może stanowić czyn zabroniony, i tym samym jakiegokolwiek stosunku wolicyjnego do podejmowanego zachowania, jeśli tylko zostanie wykazane, że mógł przewidzieć, choć nie przewidywał, że jego zachowanie stanowi może realizację znamion czynu zabronionego. Przypadki nieświadomej nieumyślności, bo o nie chodzi w przywołanym przykładzie, wywołują najpoważniejsze wątpliwości – od płaszczyzny teorii prawa karnego, przez obszar modelowych ujęć i analizy dogmatyczne, po obraz praktyki stosowania prawa. W tym opracowaniu podejmowane są tylko dwie spośród całego spektrum kwestii spornych w zakresie nieświadomej nieumyślności. Po pierwsze próba zarysowania relacji pomiędzy ustawowymi przesłankami nieświadomej nieumyślności (art. 9 § 2 Kodeksu karnego) a przesłankami winy – powiązana z zagadnieniem rekonstrukcji kryteriów nieświadomej nieumyślności jako odmiany strony podmiotowej czynu zabronionego oraz przesłanek karnoprawnej winy. Po wtóre rozstrzygnięcie modelu ustalania możliwości przewidywania, kluczowego dla nieświadomej nieumyślności.

Rozważając możliwe relacje pomiędzy znamionami strony podmiotowej i przesłankami winy, można dostrzec, że rygorystyczne przestrzeganie wymogów dogmatycznej czystości prowadzi do powiązania przesłanki możliwości przewidywania z kryteriami obiektywnymi. Wedle dominującego stanowiska jest ona ustalana poprzez odwołanie się figury wzorcowej standardowego obywatela, jako obiektywna przewidywalność. Zasadniczo takie podejście uzasadniane jest koniecznością zachowania zsubiektywizowanego sposobu oceny możliwości przewidywania na potrzeby przypisania winy. W tym opracowaniu podjęto próbę krytycznej analizy dominującego stanowiska oraz zarysowania teoretycznych podstaw tezy, że możliwość przewidywania nie tylko można, ale należy, ustalać wedle zsubiektywizowanego standardu.

Obok przedstawianych już wcześniej w piśmiennictwie argumentów w tym opracowaniu odwołano się do rekonstrukcji przesłanek przypisania winy, wskazując, że obejmują one nie

tylko zsubiektywizowaną możliwość przewidywania, ale także zsubiektywizowaną powinność postąpienia zgodnie z nakazem zawartym w normie prawnej. Powiązanie przypisania winy z przesłankami subiektywnej możliwości oraz powinności pozwala także w wypadku uznania, że możliwość przewidywania oceniana powinna być na podstawie zsubiektywizowanego modelu, zachować autonomiczność i odrębność przesłanek przypisania winy. W ten sposób można powiązać model ustalania nieświadomej nieumyślności z czystą normatywną teorią i założeniem, że strona podmiotowa oraz wina to samodzielne przesłanki przestępności zachowania, uporządkowane na różnych płaszczyznach wewnętrznej struktury przestępstwa.

Słowa kluczowe: strona podmiotowa czynu zabronionego, nieświadoma nieumyślność, wina, prawo karne

Materialnoprawne przesłanki umyślności oraz nieumyślności pełnią różnorodne funkcje w prawie karnym¹. Wedle tradycyjnego ujęcia stanowią ustawowo skonkretyzowane elementy określające podmiotowe komponenty odpowiedzialności karnej służące realizacji przyjmowanej współcześnie we wszystkich systemach prawnych zasady subiektywizacji². Ich ustalenie stanowi podstawę subiektywnego przypisania, będącego drugim z filarów odpowiedzialności karnej we współczesnych systemach prawa represyjnego³. Zakorzeniona w myśli filozoficznej i karnistycznej oświecenia zasada subiektywizacji⁴ należy do nieredukowalnych kanonów współczesnego prawa karnego⁵. Uzasadnia lub w innym ujęciu legitymizuje reakcję represyjną,

¹ O funkcjach ustawowego określenia umyślności i nieumyślności, w szczególności w zakresie tzw. zewnętrznej i wewnętrznej funkcji ustawowej określoności typu czynu zabronionego: A. Zoll, *Typ czynu zabronionego charakteryzujący się nieumyślnością*, [w:] *Nieumyślność*, red. J. Majewski, Toruń 2012, s. 63 i n. Zob. też J. Giezek, *Strona podmiotowa czynu zabronionego a model subiektywnego przypisania*, [w:] *Obiektywne oraz subiektywne przypisanie odpowiedzialności karnej*, red. J. Giezek, P. Kardas, Warszawa 2016, s. 90 i n.; G. Duttge, *Subjektive Zurechnung: Funktion und Kriterien*, [w:] *Obiektywne oraz subiektywne przypisanie odpowiedzialności karnej*, red. J. Giezek, P. Kardas, Warszawa 2016, s. 70 i n.

² Zob. szerzej w tej kwestii J. Kochanowski, *Subiektywne granice sprawstwa i odpowiedzialności karnej*, Warszawa 1985. Por. także J. Giezek, P. Kardas, *O kryteriach obiektywnego oraz subiektywnego przypisania z punktu widzenia podstaw odpowiedzialności karnej – uwagi wprowadzające*, [w:] *Obiektywne i subiektywne przypisanie odpowiedzialności karnej*, red. J. Giezek, P. Kardas, Warszawa 2016, s. 11 i n.; Ł. Pohl, *Przyczynki do rozważań o strukturze nieumyślności i sposobie jej opisanie w kodeksie karnym*, [w:] *Obiektywne i subiektywne przypisanie odpowiedzialności karnej*, red. J. Giezek, P. Kardas, Warszawa 2016, s. 418 i n.

³ O dwuaspektowym modelu przypisywania odpowiedzialności karnej, a także funkcjach przesłanek (kryteriów) subiektywnego przypisywania skutku zob. szerzej J. Giezek, P. Kardas, *O kryteriach...*, [w:] *Obiektywne...*, s. 11 i n.

⁴ Zasady subiektywizacji prawa karnego nie należy utożsamiać czy też mylić z zasadą indywidualizacji. W pierwszym przypadku chodzi bowiem o wzbogacenie ustawowych przesłanek odpowiedzialności o komponenty subiektywne (zasadniczo związane ze stosunkiem psychicznym sprawcy do własnego czynu i jego konsekwencji oraz kompleksowo rozumianą zarzucalnością), w tym drugim – o powiązanie odpowiedzialności z okolicznościami dotyczącymi indywidualnie sprawcy, nie zaś związanymi z innymi osobami. Odstępstwa od zasady subiektywizacji zwiększają lub przenoszą odpowiedzialność karną do sfery obiektywnej, odstępstwa od zasady indywidualizacji powodują, że sprawca odpowiada za coś lub z uwagi na okoliczności (obiektywne lub subiektywne), które bezpośrednio do niego się nie odnoszą. Stąd też za niefortunne uważam wszelkie twierdzenia, które w sferze strony podmiotowej utożsamiają lub wręcz przyjmują, że chodzi tutaj o indywidualizację, nie zaś o subiektywizację. Takie stanowisko prezentuje m.in. S. Tarapata, *Obiektywna czy subiektywna przewidywalność? Głos w sprawie sporu dotyczącego nieświadomej nieumyślności*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2015/1, s. 51 i n. Elementy subiektywne związane z płaszczyzną świadomości i woli stanowią podstawę czy też określają przesłanki indywidualizacji wyłącznie w obszarze odpowiedzialności za przestępne współdziałanie, gdzie granice represji dla poszczególnych współdziałających wyznaczane są przez przypisywalną subiektywnie umyślność lub nieumyślność, co jednoznacznie statuuje treść art. 20 Kodeksu karnego (ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny [tekst jedn.: Dz.U. z 2025 r. poz. 383] – dalej k.k.). Ta funkcja elementów subiektywnych jest jednak wtórna wobec funkcji subiektywizacji. Zob. w tej kwestii szerzej P. Kardas, *Teoretyczne podstawy odpowiedzialności karnej za przestępne współdziałanie*, Kraków 2001, s. 345 i n.

⁵ Zob. szerzej J. Kochanowski, *Subiektywne...*, s. 23 i n. oraz powołana tam literatura przedmiotu. Warto dostrzec, że niezależnie od deklaratywnego przywiązania do funkcji i znaczenia subiektywnych przesłanek odpowiedzialności karnej, co chwilę we wszystkich bez mała systemach prawnych pojawiają się rozwiązania wyraźnie ukierunkowane na obiektywizację odpowiedzialności karnej. W ten sposób, na podstawie różnych racjonalizacji, prawo karne swoiście „powraca do przeszłości”, przy czym tendencja ta nie da się wyjaśnić jedynie zwiększającym się znaczeniem populizmu penalnego. Istotną rolę odgrywają w tym procesie przedstawiciele nauki prawa, racjonalizujący na różne sposoby przejawy obiektywizacji odpowiedzialności karnej. Zob. instruktywne uwagi: J. Majewski, *O pozaustawowym domniemaniu umyślności oraz jego szkodliwości*, [w:] *Umyślność i jej formy*, red. J. Majewski, Toruń 2011, s. 15 i n.

dopełniając jej podstawy obiektywne⁶. Odpowiedzialność karna oparta jest bowiem na konwencjonalnej ocenie historycznego zachowania, którego sprawca może zostać pociągnięty do odpowiedzialności jedynie wtedy, gdy istnieją podstawy przypisania na płaszczyźnie subiektywnej (tj. przypisania winy)⁷.

Subiektywizacja odpowiedzialności karnej, rozumiana przede wszystkim jako uzależnienie odpowiedzialności karnej od pewnych stanów (czy nastawień) psychicznych⁸, skutkuje nie tylko racjonalizacją, ale także zawężeniem zakresu odpowiedzialności. Wynika to z jednej strony z uzupełnienia ustawowych przesłanek odpowiedzialności o komponenty podmiotowe, czego konsekwencją jest wzbogacenie treściowe znamion typu czynu zabronionego, a w dalszej perspektywie zawężenie zakresu zastosowania normy sankcjonującej⁹, obejmującej tylko te desygnaty (w postaci zachowań człowieka), które spełniają cechy określone w ustawowym wzorcu. Z drugiej strony wypływa to z immanentnie związanego z uzupełnieniem zestawu znamion typu czynu zabronionego o elementy subiektywne wymogu dowodowego wykazania tych przesłanek. Powiązanie odpowiedzialności karnej z elementami subiektywnymi komplikuje proces dowodzenia¹⁰. Ostatecznie zaś przesądza o swoistym zawężeniu zakresu odpowiedzialności karnej.

⁶ Warto w tym miejscu przytoczyć stanowisko Stanisława Śliwińskiego, podkreślającego, że „nowoczesny ustawodawca, którego poglądy przesuwają się stale w kierunku subiektywizmu, nie kładzie nacisku na to, że czyn nie był niebezpieczny dla porządku prawnego, kładzie natomiast nacisk na to, że sprawca okazał się niebezpieczny dla porządku prawnego” – S. Śliwiński, *Polskie prawo karne*, Warszawa 1946, s. 214. Zob. też instruktywne uwagi: J. Kochanowski, *Subiektywne...*, s. 68 i n.; S. Glaser, *Polskie prawo karne w zarysie*, Kraków 1933, s. 29.

⁷ Znamienne jest w tym zakresie stanowisko Juliusza Makarewicza, wskazującego, że Kodeks karny z 1932 r. (rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 11.07.1932 r. – Kodeks karny [Dz.U. z 1932 r. Nr 60, poz. 571 ze zm.]) był „jak najdalej idącym pogłębieniem odpowiedzialności ludzkiej (...) idącym w kierunku subiektywizacji i indywidualizacji», której znaczącym wyrazem było uzależnienie odpowiedzialności za wszelkie skutki od ich zawinięcia, w tym likwidacji istniejących konstrukcji *dolus indirectus* i obiektywnych warunków wyższej karalności” – J. Makarewicz, *Kodeks karny z komentarzem*, Lwów 1935, s. 28. Por. też uwagi: J. Kochanowski, *Subiektywne...*, s. 51. W ujęciu współczesnym zob. G. Duttge, *Subjektive...*, [w:] *Obiektywne...*, s. 73 i n.

⁸ Zasadniczo przyjmuje się, że stany psychiczne (nastawienia psychiczne) charakteryzujące stronę podmiotową obejmują elementy związane z płaszczyzną świadomości i woli. Przesłanki subiektywne odpowiedzialności karnej ujmowane są w doktrynie prawa karnego dwuaspektowo, choć nie w każdym przypadku wyróżnianych postaci strony podmiotowej obie płaszczyzny są równie silnie akcentowane w ustawowej charakterystyce przesłanek odpowiedzialności karnej. Zob. w tej kwestii m.in. M. Budyn-Kulik, *Nieumyślność jako brak zamiaru popełnienia czynu zabronionego a pozytywnie ujęte przesłanki subiektywnego przypisania z perspektywy prawnokarnej i psychologicznej*, [w:] *Obiektywne oraz subiektywne przypisanie odpowiedzialności karnej*, red. J. Giezek, P. Kardas, Warszawa 2016, s. 432 i n. oraz powołana tam literatura przedmiotu i orzecznictwo.

⁹ W zależności od ujęcia prezentowanego na płaszczyźnie analiz normatywnych zawężenie stanowiące konsekwencję wzbogacenia znamion typu czynu zabronionego o elementy subiektywne odnosi się do normy sankcjonującej (tak uważają przede wszystkim zwolennicy ujęcia nawiązującego do bazowej koncepcji Andrzeja Zolla) lub na płaszczyźnie normy sankcjonowanej (tak przyjmuje w szczególności Łukasz Pohl). Powyższa odmiennosc nie ma zasadniczego znaczenia w obszarze analiz dogmatycznych, choć powiązana jest z fundamentalnie różniącymi się podejściami na płaszczyźnie normatywnej. Zob. w tej kwestii szerzej Ł. Pohl, *Struktura normy sankcjonowanej w prawie karnym. Zagadnienia ogólne*, Poznań 2007, *passim*; P. Kardas, *O relacjach między strukturą przestępstwa a dekodowanymi z przepisów prawa karnego strukturami normatywnymi*, „Zasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2012/4, s. 5–63.

¹⁰ O przejawach powyższych komplikacji oraz swoistości dowodzenia okoliczności subiektywnych zob. m.in. J. Majewski, *O pozastawowym...*, [w:] *Umyślność...*, s. 15 i n.; M. Nawrocki, *Ustalanie zamiaru*

Warto zaznaczyć, że w wyniku subiektywizacji dochodzi do zawężenia zakresu odpowiedzialności karnej na płaszczyźnie generalno-abstrakcyjnej. Poza jej zakresem pozostają stanowiące niegdyś podstawę represji zachowania charakteryzujące się wyłącznie komponentami obiektywnymi, a także na płaszczyźnie konkretno-indywidualnej związanej z oceną jednostkowych przypadków. W tym drugim zakresie zawężenie odpowiedzialności związane jest z konsekwencjami niewykazania w sposób wymagany przez reguły procesowe realizacji przesłanek subiektywnych, co przesądza o dekompletacji znamion typu czynu zabronionego i uniewinnieniu. W powyższym kontekście można twierdzić, że subiektywizacja ujawnia się zarówno na płaszczyźnie konstrukcyjno-dogmatycznej, jak i na płaszczyźnie proceduralnej, dowodowej. W obszarze konstrukcyjno-dogmatycznym obejmuje zagadnienia związane z konstrukcją przesłanek subiektywnych oraz charakterystyką elementów znamion typu czynu zabronionego służących ich ustawowemu wyrażeniu, a także relację pomiędzy przesłankami subiektywnymi w zakresie strony podmiotowej (stanów psychicznych, intelektualnych i woluntatywnych) oraz karnoprawnie rozumianej winy, która wraz z rozwojem myśli karnistycznej wyodrębniona została (co najmniej w pewnych ujęciach) jako samodzielna przesłanka odpowiedzialności karnej z jednolicie niegdyś rozumianej winy obejmującej elementy strony podmiotowej oraz aspekty związane z zarzucalnością¹¹. W obszarze proceduralnym charakteryzuje istotne elementy znamion strony podmiotowej oraz sposoby dowodzenia realizacji znamion subiektywnych. Obie płaszczyzny są nierozzerwalnie powiązane – treściowo i funkcjonalnie. Sposób konstrukcyjno-dogmatycznego ujęcia znamion strony podmiotowej przesądza o zakresie dowodzenia elementów subiektywnych w toku postępowania karnego, a także, co najmniej w pewnej części, o sposobie dowodzenia tych elementów znamion¹².

Oznacza to, że na zagadnienie konstrukcji znamion strony podmiotowej spoglądać można z dwóch perspektyw:

- a) teoretycznej, modelowej, normatywnej i dogmatycznej w zakresie modelu, na którym posadowiona jest ustawowa charakterystyka znamion strony podmiotowej, poprawności technicznolegislacyjnej ich ustawowego ujęcia oraz dogmatycznej spójności, w tym w zestawieniu z podstawowymi założeniami teoretycznymi i dogmatycznymi, na których oparte zostały określone rozwiązania ustawowe¹³;
- b) pragmatycznej, proceduralnej czy też dowodowej, obejmującej sposób realizacji wymogu wykazania w toku postępowania karnego spełnienia znamion strony podmiotowej¹⁴.

popelnienia przestępstw umyślnych, „Prawo w Działaniu” 2020/43, s. 56 i n., <https://doi.org/10.32041/pwd.4303> (dostęp: 15.09.2025 r.).

¹¹ Zob. w tym zakresie interesujące rozważania G. Duttge, *Subjektive...*, [w:] *Obiektywne...*, s. 74 i n.; J. Giezek, *Świadomość sprawcy czynu zabronionego*, Warszawa 2013, s. 43 i n.

¹² Szerzej w tej kwestii zob. M. Gutowski, P. Kardas, *Wykładnia i stosowanie prawa w procesie opartym na Konstytucji*, Warszawa 2017, s. 386 i n.

¹³ Zob. J. Majewski, *Nieumyślność a brak umyślności*, [w:] *Nieumyślność*, red. J. Majewski, Toruń 2012, s. 35 i n.; A. Zoll, *Typ...*, [w:] *Nieumyślność...*, s. 63 i n.; G. Duttge, *Subjektive...*, [w:] *Obiektywne...*, s. 74 i n.; Ł. Pohl, *Przyczynek...*, [w:] *Obiektywne...*, s. 422 i n.

¹⁴ O tych relacjach interesująco: M. Budyn-Kulik, *Nieumyślność...*, [w:] *Obiektywne...*, s. 432 i n. O znaczeniu ustawowego ujęcia przesłanek strony podmiotowej dla modelu dowodzenia oraz odzwierciedlenia ustaleń

W odniesieniu do każdej z perspektyw wykorzystywane są inne metody analizy, inny jest także ich przedmiot. W przypadku perspektywy teoretycznej, modelowej, normatywnej i dogmatycznej istotna jest poprawność (adekwatność, trafność) modelowego i teoretycznego ujęcia, spójność wewnętrzna (w zakresie przesłanek różnych postaci strony podmiotowej), a także koherentność z innymi warunkami odpowiedzialności, w tym zwłaszcza przesłanką karnoprawnej winy¹⁵. W przypadku perspektywy pragmatycznej czy też proceduralnej zasadniczo istotne jest to, czy określone w prawie materialnym konstytutywne wymogi (przesłanki) odpowiedzialności związane ze znamionami strony podmiotowej są przedmiotem dowodzenia i ustaleń sądu, czy ustalenia te realizowane są we właściwym, wynikającym z ustawowego opisu zakresie, wreszcie czy znajdują swoje odzwierciedlenie w treści uzasadnienia rozstrzygnięcia kwestii odpowiedzialności karnej¹⁶. W jakimś stopniu analizy prowadzone na płaszczyźnie pragmatyczno-proceduralnej mają znaczenie dla oceny poprawności ustawowego ujęcia przesłanek strony podmiotowej. W szczególności wskazywać mogą na wadliwość konstrukcyjną regulacji materialnoprawnych wówczas, gdy na płaszczyźnie procesowej ujawnia się zjawisko niedostrzegania potrzeby dowodzenia, marginalizacji określonych okoliczności czy przyjmowania faktycznych lub prawnych domniemań¹⁷.

Choć współczesne prawo karne rozróżnia przesłanki materialnoprawnie rozumianej winy, jako jednej z konstytutywnych podstaw odpowiedzialności, oraz strony podmiotowej¹⁸, umieszczając powyższe wymogi na różnych płaszczyznach wewnętrznej struktury przestępstwa¹⁹, zwłaszcza w odniesieniu do nieumyślności, trudno o zachowanie pełnej separacji pomiędzy faktorem wpływającym na karnoprawnie

dowodowych w uzasadnieniu sądowym zob. uwagi: J. Matras, *Nieumyślność – wybrane problemy orzecznictwa*, [w:] *Nieumyślność*, red. J. Majewski, Toruń 2012, s. 49 i n. – „trudności orzeczniczych nie sprawiają z reguły elementy świadomej lub nieświadomej nieumyślności (...)”. Zestawienie tej tezy z wynikami badań przeprowadzonych w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości (dalej IWS) prowadzić może do zaskakującej konkluzji. Elementy nieumyślności nie sprawiają trudności w orzecznictwie, albowiem orzecznictwo co do zasady tymi przesłankami odpowiedzialności karnej w ogóle się nie zajmuje.

¹⁵ Zob. w tym zakresie prowadzone z przeciwstawnych perspektyw rozważania: J. Majewski, *Nieumyślność...*, [w:] *Nieumyślność...*, s. 35 i n.

¹⁶ Interesującą perspektywę w tym obszarze prezentuje opracowanie wyników badań przeprowadzonych przez IWS: P. Banaszak-Grzechowiak, M. Galiński, Ł. Pohl, *Analiza nieumyślności na tle praktyki orzeczniczej w sprawach o nieumyślne spowodowanie śmierci*, Warszawa 2024.

¹⁷ Zob. w tym zakresie instruktywne uwagi: J. Majewski, *O pozaustawowym...*, [w:] *Umyślność...*, s. 15 i n.

¹⁸ Plastycznie ujmując to A. Zoll, wskazując, że „(...) podstawowym założeniem dogmatycznym obowiązującej kodyfikacji (jest) oddzielenie od siebie, jako dwóch różnych elementów struktury przestępstwa, strony podmiotowej i winy” – A. Zoll, *Typ...*, [w:] *Nieumyślność...*, s. 63.

¹⁹ W ujęciu modelowym, opartym na czystej normatywnej teorii winy stanowiącym podstawę rozróżnienia subiektywnych przesłanek odpowiedzialności karnej oraz winy, w konsekwencji zaś ulokowania ich na odrębnych płaszczyznach wewnętrznej struktury przestępstwa: A. Zoll, *O normie prawnej z punktu widzenia prawa karnego*, „Krakowskie Studia Prawnicze” 1990/23, s. 73 i n. Trzeba jednak zaznaczyć, że powyższe stanowisko związane jest z płaszczyzną analiz teoretycznych, modelowych, normatywnych i dogmatycznych, zatem całkowicie abstrahuje od perspektywy pragmatycznej czy też dowodowej. Nie zawsze dążenie do zachowania teoretycznej, modelowej czy normatywnej „czystości” konstrukcji zawartych w ustawie służy zarazem realizacji podstawowych funkcji prawa karnego w sferze jego praktycznej aplikacji. Zob. w tej kwestii J. Majewski, *O pozaustawowym...*, [w:] *Umyślność...*, s. 15 i n.; A. Marek, J. Lachowski, *Struktura nieumyślności w kodeksie karnym z 1997 roku*, [w:] *Nieumyślność*, red. J. Majewski, Toruń 2012, s. 12 i n.

rozumianą winę oraz przesłankami przesądzającymi o określonej postaci strony podmiotowej²⁰. Historycznie zakorzenione związki strony podmiotowej i winy łatwo dostrzec można w wypowiedziach przedstawicieli doktryny prawa karnego, zwłaszcza zwolenników normatywnej kompleksowej teorii winy oraz w orzecznictwie²¹. Wśród wielu konsekwencji tego podejścia, pomijając w tym miejscu próbę odniesienia się do jego zasadności (filozoficznej, teoretycznej i dogmatycznej), mieści się także i to, że podstawą przypisania odpowiedzialności na płaszczyźnie subiektywnej jest zarzucalność²². Tym samym co najmniej w obszarze analiz karnistycznych bazujących na normatywnej kompleksowej teorii winy²³ stwierdzenie określonej postaci nieumyślności opiera się na wartościowaniu stanowiącym podstawę zarzucalności zachowania sprawcy. Komponenty strony podmiotowej, w tym z oczywistych względów nieumyślności, obejmują w tych ujęciach dwa zestawy kryteriów (przesłanek) rekonstruowanych z przyjmowanego sposobu rozumienia nieumyślności: konstytutywne przesłanki danej postaci strony podmiotowej charakteryzujące czyn zabroniony oraz uzupełniające przesłanki wartościowania, stanowiące podstawę do stwierdzenia zarzucalności, co jest związane z charakterystyką co najmniej niektórych postaci strony podmiotowej, w tym mającej fundamentalne znaczenie w zakresie prowadzonych analiz nieświadomej nieumyślności²⁴.

Skomplikowana natura elementów charakteryzujących poszczególne postaci strony podmiotowej w art. 9 k.k. sprawia, iż w piśmiennictwie akcentuje się, że inaczej niż w przypadku regulacji zamieszczonej w art. 7 Kodeksu karnego z 1969 r.²⁵ „(...) art. 9 nie określa, kiedy zachodzi przestępstwo umyślne (odpowiednio przestępstwo nieumyślne lub o mieszanej stronie podmiotowej), lecz wskazuje jedynie na znamiona podmiotowe czynu zabronionego odpowiedniej kategorii. Ustalenie umyślności lub nieumyślności nie przesądza winy sprawcy, tylko warunkuje wystąpienie winy jako zarzutu związanego z popełnieniem czynu zabronionego”²⁶.

²⁰ Zob. szerzej A. Marek, *Ujęcie winy w prawie karnym jako problem kodyfikacyjny*, [w:] *W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci profesora Andrzeja Wąska*, red. L. Leszczyński, E. Skrętowicz, Z. Holda, Lublin 2005, s. 286 i n.; A. Marek, *Prawo karne*, Warszawa 2011, s. 138 i n.; J. Lachowski, *Przejawy obiektywizacji odpowiedzialności karnej w k.k. z 1997 r.*, „*Studia Prawnicze*” 2006/1, s. 127 i n. Zob. też ukie-runkowane na inny cel rozważania: J. Majewski, *Nieumyślność...*, [w:] *Nieumyślność...*, s. 35 i n.

²¹ Zob. m.in. A. Wąsek, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, t. 1, Art. 1–116, red. A. Wąsek, Gdańsk 2005, s. 125; J. Lachowski, *Czy konsekwentnie oddzielono stronę podmiotową od winy w kodeksie karnym z 1997 r.*, [w:] *Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa Profesora A. Zolla*, red. P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2012, s. 601 i n.; A. Marek, J. Lachowski, *Struktura...*, [w:] *Nieumyślność...*, s. 29 i n.

²² Na konsekwencję tę trafnie wskazuje A. Zoll, dopatrując się w niej błędu logicznego, polegającego na pomieszaniu przedmiotu oceny i samej oceny. Zob. szerzej A. Zoll, *Typ...*, [w:] *Nieumyślność...*, s. 63 i n.

²³ Trafnie wskazuje A. Zoll, że jakkolwiek treść art. 1 § 3 k.k. oparta jest na założeniu odróżnienia strony podmiotowej czynu zabronionego od winy, wedle którego umyślność lub nieumyślność stanowią elementy struktury przestępstwa, które powinny zostać ustalone wedle specjalnych reguł przypisywania, to treść art. 1 § 3 k.k. w sposób jednoznaczny nie przesądza sporu o istotę winy – A. Zoll, *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, t. 1, *Komentarz do art. 1–52*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2016, s. 46.

²⁴ Podejście to jest krytykowane z perspektywy metodologicznej ze względu na to, że w tym ujęciu dochodzi do „(...) pomieszania obiektu wartościowania (popełnienie czynu zabronionego) z samym wartościowaniem (ustaleniem winy)” – A. Zoll, *Typ...*, [w:] *Nieumyślność...*, s. 64; A. Zoll, [w:] *Kodeks...*, t. 1, *Komentarz...*, s. 153.

²⁵ Ustawa z 19.04.1969 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 1969 r. Nr 13, poz. 94 ze zm.).

²⁶ A. Zoll, [w:] *Kodeks...*, t. 1, *Komentarz...*, s. 146.

W konsekwencji ustawowe ujęcie umyślności i nieumyślności zawierać musi elementy pozwalające odróżniać podstawy formułowania zarzutu stanowiącego podstawę przypisania karnoprawnej winy od podstawy przyjęcia, że sprawca dopuścił się czynu w określonej postaci strony podmiotowej, innymi słowy, zrealizował znamiona czynu zabronionego w zakresie elementów podmiotowych²⁷. Jest wszak zupełnie oczywiste, że koncepcja odróżnienia strony podmiotowej od winy, skutkująca zaliczeniem wskazanych elementów strukturalnych do samodzielnych przesłanek przestępności zachowania (czynu) wymaga – i to w sposób konieczny – odmiennego określenia przesłanek każdej z postaci strony podmiotowej oraz winy²⁸. Ponadto z uwagi na sygnalizowaną powyżej zależność pomiędzy elementami stanowiącymi znamiona strony podmiotowej czynu zabronionego i karnoprawnie rozumianą winą – zgodnie z którą uprzednie ustalenie umyślności lub nieumyślności (wedle ustawowych kryteriów) warunkuje ustalenie winy jako stawiany sprawcy zarzut, którego sformułowanie nie jest możliwe, gdy dojdzie do procesowej dekomplektacji znamion strony podmiotowej²⁹ – przesłanki umyślności i nieumyślności muszą być ustalone w pierwszej kolejności, a ich przesądzenie nie może (z powodów teoretycznych, modelowych, dogmatycznych i konstrukcyjnych) w żadnym zakresie przesądzać przypisania winy³⁰. Gdyby bowiem okazało się, że ustalenie, iż sprawca zrealizował

²⁷ Zob. M. Kowalewska-Lukuć, *Strona podmiotowa a вина – wzajemne relacje*, „Acta Iuris Stetinensis” 2018/1, s. 23 i n., <https://doi.org/10.18276/ais.2018.21-09> (dostęp: 15.09.2025 r.).

²⁸ O komplikacjach w tym zakresie na tle regulacji zawartej w art. 9 § 2 k.k. zob. A. Marek, *Ujęcie...*, [w:] *W kręgu...*, s. 286 i n.; A. Marek, *Prawo...*, s. 138 i n.; J. Lachowski, *Przejawy...*, s. 127 i n. Z zastrzeżeniami dotyczącymi braku (a raczej niemożliwości) konsekwentnego rozdzielania elementów konstytutywnych dla strony podmiotowej w postaci nieumyślności i winy polemizuje A. Zoll, podkreślając, że „w obecnie obowiązującym kodeksie karnym «możliwość przewidzenia» użyta jest w znaczeniu przedmiotowym, jako obiektywna przewidywalność czynu zabronionego. W tym miejscu została określona jedna z zasad obiektywnego przypisania czynu zabronionego” – A. Zoll, *Typ...*, [w:] *Nieumyślność...*, s. 71. Problem z powyższym podejściem wynika co najmniej z dwóch płaszczyzn. Po pierwsze obiektywizacja możliwości przewidywania odrywa ten element konstrukcyjny nieumyślności od przesłanek subiektywnych, posadawiając odpowiedzialność na warunku obiektywnym. Po wtóre, co jest konsekwencją wskazanego przesunięcia, opiera elementy znamion strony podmiotowej na modelu obiektywnej przypisywalności, na co wskazuje sam A. Zoll, podczas gdy subiektywizacja odpowiedzialności powiązana z elementami strony podmiotowej należy z powodów zupełnie oczywistych do sfery subiektywnego przypisania. Na tę kwestię trafnie wskazywano w piśmiennictwie okresu międzywojennego, podkreślając, że warunkiem odpowiedzialności jest zarówno obiektywna powinność, jak i subiektywna możliwość przewidywania. Zob. w tej kwestii m.in. L. Peiper, *Komentarz do kodeksu karnego i prawa o wykroczeniach*, Kraków 1938, s. 56 i 60; S. Glaser, *Polskie...*, s. 186 i n.; S. Glaser, A. Mogilnicki, *Kodeks karny – komentarz*, Kraków 1934, s. 69 i n.; Z. Papierkowski, *Culpa dolo exorta*, „Głos Prawa” 1937/3–4. Zob. też J. Giezek, P. Kardas, *O kryteriach...*, [w:] *Obiektywne...*, s. 12 i n.

²⁹ Powyższe wynika zarówno z teoretycznej, modelowej, normatywnej i dogmatycznej charakterystyki i funkcji elementów strony podmiotowej i winy, uporządkowania powyższych przesłanek przestępności w wewnętrznej strukturze przestępstwa, dekodowanych z przepisów prawa karnego strukturach normatywnych oraz karnoprawnych domniemaniach, jak i pragmatycznego założenia, że nie ma sensu analizować podstaw ewentualnej zarzuczalności uzasadniającej przypisanie winy, gdy nie zostaną spełnione wszystkie znamiona czynu zabronionego. Dla powyższych twierdzeń nie ma żadnego znaczenia, w jaki sposób postrzegać się będzie relacje pomiędzy poszczególnymi płaszczyznami wewnętrznej struktury przestępstwa. Zob. w tej kwestii w szczególności Ł. Pohl, *Struktura...*, s. 107 i n.; P. Kardas, *O relacjach...*, s. 12 i n.

³⁰ Wynika to z założenia powiązania przesłanek umyślności i nieumyślności ze znamionami typu czynu zabronionego oraz funkcją zewnętrzną typizacji, służącej do odróżniania czynu zabronionego podlegającego karze od czynów bezprawnych, ale niekaralnych oraz czynów prawnie irrelevantnych.

znamiona określonej postaci strony podmiotowej, przesądza o przypisaniu karnoprawnie rozumianej winy, to założenia koncepcji teoretycznej rozróżniającej oba elementy wewnętrznej struktury przestępstwa zostałyby podważone³¹. Ponieważ odmienność karnoprawnej winy oraz strony podmiotowej została jednoznacznie zaznaczona w treści Kodeksu karnego, podstawy przypisania winy określa art. 1 § 3 k.k.³², zaś przesłanki strony podmiotowej art. 9 k.k., wykładnia tych przepisów mająca na celu rekonstrukcję przesłanek powinna być prowadzona przy uwzględnieniu leżącego u podstaw tych regulacji teoretycznego założenia³³. Nie ma w tym kontekście żadnego znaczenia to, że zwolennicy koncepcji rozróżnienia strony podmiotowej jako elementu znamion typu czynu zabronionego oraz winy zachowują ostrożność co do normatywnego znaczenia klauzuli wyrażonej w art. 1 § 3 k.k., uznając, że zawarta w tym przepisie negatywnie ujęta ogólna klauzula zawinienia nie przesądza w sposób jednoznaczny sporów dotyczących karnoprawnej istoty winy³⁴. Pozwala to konstatować, że w zakresie ogólnej zasady subiektywizacji odpowiedzialności karnej ustawowe ujęcie przesłanek strony podmiotowej (umyślności i nieumyślności) oraz ustawowe ujęcie winy służyć mają zakodowaniu odmiennych warunków, których spełnienie uzasadnia stwierdzenie realizacji znamion strony podmiotowej czynu zabronionego (tj. umyślności lub nieumyślności) oraz przypisanie karnoprawnej winy³⁵.

Ustawowe kryteria (przesłanki) umyślności i nieumyślności stanowią – co sygnalizowano już powyżej – elementy znamion typu czynu zabronionego na płaszczyźnie strony podmiotowej, czego konsekwencją jest to, że określają podlegające ustaleniu w toku postępowania dowodowego okoliczności³⁶. Trafnie przeto wskazuje się w piśmiennictwie, że znamię umyślności lub nieumyślności „(...) musi być ustalone w celu stwierdzenia karalności czynu, jego zgodności z typem czynu zabronionego”³⁷. Oznacza to, że przepisy określające przesłanki umyślności i nieumyślności

Zob. w tej kwestii A. Zoll, *Typ...*, [w:] *Nieumyślność...*, s. 65. Identycznie J. Majewski, *Nieumyślność...*, [w:] *Nieumyślność...*, s. 39 i n.

³¹ Zob. w tym zakresie uwagi: A. Marek, *Ujęcie...*, [w:] *W kręgu...*, s. 286 i n.; A. Marek, *Prawo...*, s. 138 i n.; J. Lachowski, *Przejawy...*, s. 127 i n.

³² Chodzi tutaj o przesłanki karnoprawnie rozumianej winy w jej funkcji legitymizującej odpowiedzialność karną, nie zaś o elementy wpływające na ustalenie stopnia winy niezbędne dla realizacji funkcji limitującej. Zob. w tej kwestii m.in. J. Majewski, P. Kardas, *O dwóch znaczeniach winy w prawie karnym*, „Państwo i Prawo” 1993/10, s. 69 i n.

³³ Czasami w piśmiennictwie wskazuje się, że rozróżnienie strony podmiotowej i winy oraz przyporządkowanie tych elementów do różnych płaszczyzn wewnętrznej struktury przestępstwa ma charakter założenia dogmatycznego (tak m.in. A. Zoll, *Typ...*, [w:] *Nieumyślność...*, s. 63). W istocie chodzi tutaj raczej o założenie teoretyczne i modelowe, poprzedzające ukształtowanie konstrukcji ustawowych. Założenie dogmatyczne może odnosić się, z uwagi na funkcję dogmatyki, wyłącznie do procesu rekonstrukcji określonych elementów (norm, przesłanek itd.) z obowiązujących przepisów prawa. Przyjmowane jako podstawa określonych rozwiązań założenia teoretyczne i modelowe mają wpływ na proces analizy dogmatycznej, jednak oddzielenie winy od strony podmiotowej ma raczej status założenia teoretycznego i modelowego niż dogmatycznego. Zob. też uwagi: J. Majewski, *Nieumyślność...*, [w:] *Nieumyślność...*, s. 39 i n.

³⁴ Zob. w tej kwestii A. Zoll, [w:] *Kodeks...*, t. 1, *Komentarz...*, s. 46; J. Majewski, P. Kardas, *O dwóch...*, s. 69 i n.; J. Giezek, *Świadomość...*

³⁵ Próby interpretacji art. 9 § 2 k.k. spełniające powyższe założenie prezentuje A. Zoll, *Typ...*, [w:] *Nieumyślność...*, s. 71 i n.

³⁶ Zob. J. Matras, *Nieumyślność...*, [w:] *Nieumyślność...*, s. 49 i n.

³⁷ A. Zoll, [w:] *Kodeks...*, t. 1, *Komentarz...*, s. 160.

charakteryzują okoliczności, które muszą zostać ustalone w toku postępowania dowodowego. Ustalenie, że sprawca dopuścił się umyślnie lub nieumyślnie danego czynu, należy, jak powszechnie przyjmuje się w piśmiennictwie i orzecznictwie, „do kategorii ustaleń natury faktycznej, dotyczących zjawisk w obiektywnej rzeczywistości, realnych przebiegów psychicznych, nie zaś ocen czy też wartości”³⁸. W tym zakresie ustawowe regulacje odnoszące się do umyślności i nieumyślności wykreślają krąg okoliczności stanowiących przedmiot dowodzenia. Zakres okoliczności podlegających dowodzeniu w odniesieniu do znamion strony podmiotowej wyznaczają przepisy art. 9 § 1 i 2 k.k., określające przesłanki, których dowodowe wykazanie pozwala stwierdzić, że konkretna osoba dopuściła się umyślnego (art. 9 § 1 k.k.) lub nieumyślnego (art. 9 § 2 k.k.) czynu zabronionego. Charakteryzując tym samym subiektywne granice sprawstwa. Ustawowe znamiona strony podmiotowej odnoszą się do kręgu okoliczności, których dowodowe ustalenie stanowi podstawę uznania sprawstwa. Znamiona strony podmiotowej konkretyzują zatem ustawowe przesłanki subiektywnego przypisania odpowiedzialności karnej.

Konsekwencją rozróżnienia przesłanek charakteryzujących stronę podmiotową znamion czynu zabronionego oraz przesłanek karnoprawnie rozumianej winy jest to, że w odniesieniu do strony podmiotowej aktualizuje się nieredukowalny wymóg dowodowego wykazania elementów konstytutywnych dla umyślności lub nieumyślności, ukształtowany w taki sam sposób, jak w odniesieniu do każdego innego z elementów znamion czynu zabronionego³⁹. Sformułowanie „w taki sam sposób” odnosi się do trzech kwestii.

Po pierwsze, z uwagi na status elementów określających znamiona strony podmiotowej, tj. umyślności lub nieumyślności, tak samo jak w odniesieniu do jakiegokolwiek innego elementu znamion typu czynu zabronionego rozkłada się ciężar dowodu i obowiązek dowodzenia⁴⁰. W tym zakresie w pełni znajduje zastosowanie zasada domniemania niewinności, ze względu na brak w ustawie procesowej regulacji odnoszących się wprost do ciężaru dowodu i obowiązku dowodzenia, przesądzająca, że to na oskarżycielu, a w dalszej kolejności (z uwagi na inkwizycyjno-kontradiktoryjny model procesu) na sędzie⁴¹, ciąży pozytywny obowiązek dowodowego wykazania realizacji przez konkretnego sprawcę znamion umyślności lub nieumyślności. W tym zakresie sprawca korzysta z przywileju (czasami przyjmującego postać kontrfaktycznego założenia), że w konkretnym układzie procesowym nie zostały spełnione przesłanki strony podmiotowej.

³⁸ Tak A. Zoll, [w:] *Kodeks..., t. 1, Komentarz..., s. 146* z powołaniem na: wyrok Sądu Najwyższego z 7.04.1977 r., III KR 68/77, OSNPG 1977/11, poz. 94; wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z 26.10.1994 r., II AKr 322/94, „Prokuratura i Prawo” 1995/4, poz. 11; wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 28.01.1997 r., II AKa 435/96, „Prokuratura i Prawo” 1998/5, poz. 23.

³⁹ Zob. J. Majewski, *O pozaustawowym..., [w:] Umyślność..., s. 15 i n.*; M. Nawrocki, *Ustalenie..., s. 56 i n.*

⁴⁰ Co do pojęć „ciężar dowodu” i „obowiązek dowodzenia” oraz ich funkcji w procesie karnym zob. m.in. P. Kardas, *Determinanty ciężaru dowodu i ciężaru (obowiązku) dowodzenia w procesie karnym*, [w:] *Ciężar dowodu i obowiązek dowodzenia w procesie karnym*, red. W. Jasiński, J. Skorupka, Warszawa 2017, s. 53 i n.

⁴¹ Szerzej w tej kwestii w ujęciu modelowym H. Kuczyńska, *Analiza porównawcza modelu rozprawy głównej. Między kontradiktoryjnością a inkwizycyjnością*, Warszawa 2022, *passim*.

Po wtóre do znamion strony podmiotowej odnosi się ten sam, co do innych elementów znamion typu czynu zabronionego, standard udowodnienia. Z perspektywy standardu udowodnienia w przypadku ostatecznego rozstrzygnięcia (przypisania) odpowiedzialności wymagana jest subiektywna i zarazem intersubiektywnie weryfikowalna pewność sądu.

Po trzecie do dowodowego wykazania realizacji znamion strony podmiotowej odnosi się zasada swobody dowodzenia, pozwalająca dokonywać ustaleń na podstawie każdego źródła dowodowego. W tym zakresie ustawa procesowa nie przewiduje żadnych uproszczeń lub szczególnych reguł dowodzenia. Z uwagi na powiązanie elementów strony podmiotowej ze sferą przeżyć wewnętrznych sprawcy – świadomości oraz stosunków woluntatywnych – sposób udowodnienia elementów psychicznych różni się od udowodnienia elementów przedmiotowych⁴².

Oznacza to, że w zakresie przesłanek umyślności i nieumyślności wykluczone jest odwoływanie się do jakichkolwiek domniemań, stosowanie uproszczeń lub innych metod redukcyjnych w zakresie czynności dowodowych. Brak możliwości odwoływania się do konstrukcji domniemań – faktycznych lub prawnych – wynika z kształtu obowiązujących regulacji materialnoprawnych oraz procesowych. W zakresie regulacji Kodeksu karnego domniemania obejmują wyłącznie elementy struktury przestępstwa w postaci: czynu, karygodności i winy⁴³. Wszystkie posadowione są na dowodowym ustaleniu, że wartościowane zachowanie stanowi realizację wszystkich znamion czynu zabronionego⁴⁴. W strukturze regulacyjnej Kodeksu karnego nie tylko zatem brak jest podstaw do odwoływania się do konstrukcji domniemania w zakresie strony podmiotowej, lecz istnieją podstawy do przydawania szczególnego znaczenia ustaleniom dotyczącym wszystkich znamion czynu zabronionego, albowiem na ich dowodowym wykazaniu opierają się karnoprawne domniemania dotyczące przesłanek: czynu, karygodności i winy⁴⁵. W zakresie regulacji zawartej w Kodeksie postępowania karnego⁴⁶ także nie sposób odnaleźć jakichkolwiek podstaw do upraszczania lub redukcji procedury dowodzenia bazującego na domniemaniu – prawnym lub faktycznym⁴⁷. Pozwala to konstatować, że w płaszczyźnie elementów konstytutywnych dla umyślności lub nieumyślności, określonych w art. 9 k.k., sąd zobowiązany jest do dokonania ustaleń wedle klasycznych reguł. Ciężar dowodu i obowiązek dowodzenia w tym zakresie ma charakter pozytywny i – z uwagi na zasadę domniemania niewinności – spoczywa na oskarżycielu publicznym. W wypadkach zaś, gdy w toku postępowania sądowego okaże się, że z powodu bierności

⁴² Zob. w tej kwestii m.in. S. Frankowski, *Przestępstwa kierunkowe w teorii i praktyce*, Warszawa 1970, s. 139 i n.; T. Kaczmarek, *Sporne problemy umyślności*, [w:] *Umyślność i jej formy*, red. J. Majewski, Toruń 2011, s. 30 i n.; M. Nawrocki, *Ustalenie...*, s. 56 i n.; M. Budyn-Kulik, *Nieumyślność...*, [w:] *Obiektywne...*, s. 432 i n.

⁴³ Zob. M. Gutowski, P. Kardas, *Wykładnia...*, s. 405 i n.

⁴⁴ Zob. W. Wróbel, *O domniemaniach w zakresie przesłanek odpowiedzialności karnej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z wynalazczości i ochrony własności intelektualnej” 2006/96, s. 246 i n.

⁴⁵ Zob. w tej kwestii W. Wróbel, *O domniemaniach...*, s. 250 i n.

⁴⁶ Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (tekst jedn.: Dz.U. z 2025 r. poz. 46 ze zm.).

⁴⁷ Trafnie przeto wskazuje Jarosław Majewski, że w praktyce mamy do czynienia w przypadku elementów strony podmiotowej z pozaustawowym, i jednocześnie pozbawionym jakichkolwiek podstaw oraz uzasadnienia, domniemaniem. Szerzej J. Majewski, *O pozaustawowym...*, [w:] *Umyślność...*, s. 15 i n.

oskarżyciela publicznego zachodzi potrzeba przeprowadzenia dowodów na okoliczności stanowiące elementy znamion strony podmiotowej, stosując ustawową dyrektywę kierunkowo-optymalizacyjną określaną powszechnie jako tzw. zasada prawdy materialnej oraz dysponując kompetencją do przeprowadzania dowodów z urzędu, sąd zobowiązany jest do przeprowadzenia w tym obszarze postępowania dowodowego⁴⁸.

Z perspektywy ogólnej znamiona strony podmiotowej – w obu postaciach, tj. zarówno umyślności, jak i nieumyślności – powiązane są, pozytywnie lub negatywnie, z płaszczyzną świadomości i woli podmiotu odpowiedzialności karnej. Ustawowe ujęcie nieświadomej nieumyślności charakteryzuje się jednak daleko posuniętą autonomią w porównaniu do wskazanej wyżej ogólnej zasady. Ze względu na konstytutywny dla tej postaci nieumyślności deficyt informacji ta postać nieumyślności – jak zasadnie podkreśla się w piśmiennictwie – nie da się zakotwiczyć w psychice sprawcy. Brak jest bowiem w tym przypadku przeżyć psychicznych, które można potępić⁴⁹. Nie ma także żadnego stosunku woluntatywnego do tego, czego sprawca sobie nie uświadamia.

W zakresie ustawowej charakterystyki nieświadomej nieumyślności art. 9 § 2 *in fine* k.k. wskazuje, że zachodzi ona wówczas, gdy sprawca możliwości popełnienia czynu zabronionego nie przewidywał, lecz mógł przewidzieć. Tak ujęta struktura znamion strony podmiotowej typu czynu zabronionego charakteryzującego się nieświadomą nieumyślnością wskazuje na następujące przesłanki, których ustalenie konieczne jest dla subiektywnego przypisania tej postaci czynu zabronionego, co nie oznacza automatycznie przypisania winy w konsekwencji popełnionego w formie nieświadomej nieumyślności przestępstwa:

- a) brak zamiaru popełnienia czynu zabronionego (jako przesłanka negatywna, wymieniona wprost w treści art. 9 § 2 *in principio* k.k.), co przesądza o braku karnoprawnie relewantnej świadomości i nastawienia woluntatywnego sprawcy, niemającego ani świadomości konieczności, ani świadomości możliwości popełnienia czynu zabronionego na płaszczyźnie intelektualnej (świadomości), skorelowanego – z uwagi na charakterystykę zamiaru na płaszczyznach intelektualnej i woluntatywnej ujętych w koniunkcji – z brakiem chęci lub godzenia się (rozumianego jako woluntatywny stosunek obojętności woli) na popełnienie czynu zabronionego;
- b) brak świadomości możliwości popełnienia czynu zabronionego skorelowanego z woluntatywnym stosunkiem braku chęci lub przypuszczenia, że nie dojdzie do popełnienia czynu zabronionego (co jest konsekwencją konieczności wykazania niespełnienia przesłanek świadomej nieumyślności⁵⁰);

⁴⁸ Zob. też interesujące uwagi: S. Tarapata, *Obiektywna...*, s. 51 i n.; J. Matras, *Nieumyślność...*, [w:] *Umyślność...*, s. 49 i n.

⁴⁹ Zob. J. Giezek, T. Kaczmarek, *Przestępstwo z niedbalstwa jako wynik deficytu informacji*, „Przegląd Prawa Karnego” 1990/4, s. 24 i n.; M. Budyn-Kulik, *Nieumyślność...*, [w:] *Obiektywne...*, s. 438 i n.

⁵⁰ Zob. w tej kwestii trafne uwagi: Ł. Pohl, *Przyczynek...*, [w:] *Obiektywne...*, s. 426 i n.; W. Patryas, *Interpretacja karnistyczna. Studium metodologiczne*, Poznań 1988, s. 161 i n.

- c) brak przewidywania możliwości popełnienia czynu zabronionego (jako przesłanka negatywna, określona wprost w art. 9 § 2 *in medio* k.k.), co przesądza, że po stronie sprawcy nie występuje żadna postać świadomości, w szczególności świadomości możliwości popełnienia czynu zabronionego, co dopełnia warunki określone przez znamię negatywne „nie mając zamiaru popełnienia czynu zabronionego”⁵¹;
- d) możliwość przewidywania popełnienia czynu zabronionego ustalana w konkretnym układzie okoliczności faktycznych oraz właściwości konkretnego sprawcy⁵².

W świetle powyższych uwag łatwo dostrzec, że dowodowemu ustaleniu podlegają: trzy okoliczności ustalane negatywnie oraz jedna okoliczność ustalana pozytywnie. W istocie w przypadku nieświadomej nieumyślności konieczne jest przesądzenie, że sprawca nie miał zamiaru popełnienia czynu zabronionego, że sprawca znajdował się w stanie deficytu informacji, tj. nie przewidywał możliwości popełnienia czynu zabronionego, oraz że sprawca nie miał w związku z tym na płaszczyźnie woluntatywnej ani chęci niepopołnienia czynu zabronionego, ani przypuszczenia, iż do niepopołnienia takiego czynu nie dojdzie. W zakresie okoliczności dowodzonej pozytywnie niezbędne jest wykazanie, że mimo braku świadomości i jakiegokolwiek stosunku woluntatywnego do któregośkolwiek z elementów charakteryzujących zachowanie, zarówno w sferze pozytywnej, jak i negatywnej, sprawca mógł przewidzieć to, czego w rzeczywistości nie przewidywał, tj. że podejmowane przez niego zachowanie stanowić może realizację znamion czynu zabronionego.

Zestaw podlegających dowodowemu wykazaniu okoliczności jest w przypadku nieświadomej nieumyślności specyficzny. W istocie mamy tu do czynienia ze swoiście ujętym negatywnym obowiązkiem dowodzenia. By oprzeć subiektywne przypisanie na konstrukcji nieświadomej nieumyślności, trzeba bowiem wykazać, że nie zostały spełnione intelektualne i woluntatywne przesłanki działania z zamiarem, nie została spełniona charakteryzująca świadomą nieumyślność przesłanka przewidywania możliwości popełnienia czynu zabronionego. Konsekwencją powyższych ustaleń negatywnych jest stwierdzenie, że na płaszczyźnie intelektualnej i na płaszczyźnie woluntatywnej sprawcy nie towarzyszyły żadna postać świadomości powiązana z realizacją znamion czynu zabronionego (w ogóle, w jakimkolwiek stopniu sprawca nie przewidywał) oraz żadna – ani pozytywna, ani negatywna – postać nastawienia woluntatywnego. W przypadku nieświadomej nieumyślności sprawca na płaszczyźnie świadomości znajduje się w stanie deficytu informacji, a na płaszczyźnie woluntatywnej, z uwagi na brak jakiejkolwiek świadomości, nie występuje żaden

⁵¹ Trafnie wskazuje bowiem Ł. Pohl, że możliwość przewidywania popełnienia czynu zabronionego w przypadku tzw. świadomej nieumyślności ujęta została w sposób utrudniający dekodowanie różnicy pomiędzy świadomością możliwości charakteryzującą umyślność oraz świadomością możliwości charakteryzującą nieumyślność. W konsekwencji różnica pomiędzy umyślnością (zwłaszcza w postaci zamiaru wynikowego) a świadomą nieumyślnością tkwi w płaszczyźnie woluntatywnej. W przypadku świadomej nieumyślności sprawca pozostaje w błędzie co do prognozy, w sposób nieuzasadniony bowiem przypuszcza, że uniknie popełnienia czynu zabronionego. Zob. szerzej Ł. Pohl, *Przyczynek...*, [w:] *Obiektywne...*, s. 435 i n.

⁵² Kwestia zakresu okoliczności podlegających analizie w procesie ustalania możliwości przewidywania oraz charakterystyka kontekstu tych ustaleń jest w piśmiennictwie notoryjnie sporna. Powyżej przedstawiono warunki stanowiące konsekwencje przyjmowanego przeze mnie stanowiska w tym sporze. Kwestia uzasadnienia tego poglądu stanowi przedmiot rozważań prowadzonych w dalszej części niniejszego opracowania.

stosunek woli do tego, czego sprawca nie obejmuje nawet najmniej prawdopodobną świadomością możliwości. Zasadnie przeto wskazuje się w piśmiennictwie, że przypadki nieświadomej nieumyślności (niegdyś określanej jako niedbalstwo) są wyrazem odpowiedzialności opartej w sferze subiektywnego przypisania na deficycie informacji oraz deficycie stosunku wolicyjnego. Sprawca nie uświadamia sobie możliwości popełnienia czynu zabronionego i w konsekwencji nie ma do tego, czego sobie nie uświadamia, jakiegokolwiek stosunku woli⁵³. Oznacza to, że ta postać strony podmiotowej nie jest charakteryzowana przez elementy odnoszące się do stosunku psychicznego, przeżyć itd. sprawcy. Nie jest również charakteryzowana przez jakiejkolwiek elementy odnoszące się do płaszczyzny woli. Subiektywne przypisanie przestępstwa popełnionego w stanie nieświadomej nieumyślności opiera się, wedle treści art. 9 § 2 *in fine* k.k., na ustaleniu, że sprawca „mógł przewidzieć”, iż podejmowane przez niego w ramach deficytu informacji i braku stosunku wolicjonalnego zachowanie stanowić może realizację znamion czynu zabronionego. Odczytywany na płaszczyźnie językowej art. 9 § 2 *in fine* k.k. wskazuje, że podstawą subiektywnego przypisania w przypadku nieświadomej nieumyślności jest istnienie *in concreto, tempore actione*, możliwości przewidywania, której sprawca nie wykorzystał. Innymi słowy, chodzi o ustalenie, że jakkolwiek nie wiedział, co czyni, i nie miał w stosunku do tego, co czyni, żadnego stosunku wolicjonalnego, to jednak mógł to wiedzieć. Możliwość przewidywania jest zatem kluczem, podstawą i uzasadnieniem subiektywnego przypisania w przypadkach nieświadomej nieumyślności.

W piśmiennictwie karnistycznym najpoważniejsze kontrowersje wywołuje ostatni z wymienionych warunków, tj. wymóg możliwości przewidywania, że zachowanie stanowić będzie realizację znamion czynu zabronionego. W tym obszarze notoryjnie sporne jest to, czy w ogóle potrzebne jest w zakresie przesłanek strony podmiotowej dowodowe wykazywanie czegokolwiek, co wynika z założenia, że nieumyślność ma charakter jednorodny i polega na zachowaniu realizowanym przez sprawcę niemającego zamiaru wypełnienia przedmiotowych znamion czynu zabronionego⁵⁴. W ujęciach mniej radykalnych oś sporu przebiega pomiędzy charakterem ustalenia przewidywalności. Zwolennicy kompleksowej normatywnej teorii winy wskazują na konieczność ustalenia, że sprawca w konkretnym układzie okoliczności miał subiektywną (osobniczą, zindywidualizowaną) możliwość przewidywania, iż podejmowane przez niego zachowanie stanowić będzie realizację znamion czynu zabronionego. Zwolennicy czystej normatywnej teorii winy przyjmują, że dowodowemu wykazaniu podlega wyłącznie obiektywna przewidywalność, odnosząca się do modelowych kategorii podmiotów, nie zaś do zindywidualizowanego sprawcy⁵⁵.

⁵³ Co do uznawania deficytu informacji za podstawę odpowiedzialności w przypadku nieświadomej nieumyślności zob. m.in. J. Giezek, T. Kaczmarek, *Przestępstwo z niedbalstwa jako wynik deficytu informacji*, [w:] T. Kaczmarek, *Rozważania o przestępstwie i karze. Wybór prac z okresu 40-lecia naukowej twórczości*, Warszawa 2006.

⁵⁴ Tak J. Majewski, *Nieumyślność...*, [w:] *Nieumyślność...*, s. 47.

⁵⁵ Przegląd stanowisk prezentowanych w tej kwestii w nowszym piśmiennictwie karnistycznym, zwalniający z obowiązku prezentowania po raz kolejny tego przeglądu w tym miejscu, zawiera opracowanie S. Tarapata, *Obiektywna...*, s. 51 i n.

Zasadniczym argumentem zwolenników ostatniego z przywołanych stanowisk jest wymóg „konstruktywnej czystości”, wynikający z założenia odróżnienia przesłanek strony podmiotowej (stanowiących elementy znamion typu czynu zabronionego) i winy, a w konsekwencji konieczności odrębnego ustalenia każdego z wymienionych elementów struktury przestępstwa, wynikającego z powyższego wymogu odrębnego określenia przesłanek nieświadomej nieumyślności oraz winy, wreszcie przestrzegania zasad logicznego konstruowania przesłanek odpowiedzialności karnej i unikania pomieszania płaszczyzny obiektu stanowiącego przedmiot wartościowania z samym procesem wartościowania.

Spoglądając na powyższe zagadnienie z perspektywy teoretycznej, modelowej, normatywnej i dogmatycznej, warto wziąć po uwagę następujące elementy. Gdy chodzi o przesłanki przypisania karnoprawnie rozumianej winy oraz subiektywnego przypisania strony podmiotowej w postaci nieświadomej nieumyślności, niezależnie od preferencji dla ujęcia czystego normatywnego lub podejścia kompleksowego winy, podstawą przypisania karnoprawnie rozumianej winy jest możliwość sformułowania zarzutu, że sprawca dopuścił się zachowania niezgodnego z prawem, w sytuacji gdy powinien był postąpić zgodnie z nakazem prawa⁵⁶. „Ograniczenie” płaszczyzny prawnokarnej winy do powinności zachowania zgodnego z prawem wynika zarówno z analiz dotyczących winy prowadzonych na płaszczyźnie filozofii prawa, jak i rozważań dotyczących funkcji i kryteriów karnoprawnie rozumianego czynu. Konsekwencją przyjętego współcześnie sposobu rozumienia funkcji czynu w prawie karnym jest powiązanie czynu z płaszczyzną możliwości podjęcia przez sprawcę alternatywnego zachowania zgodnego z prawem lub jakiegokolwiek innego zachowania, w tym zachowania stanowiącego podstawę oceny, co oznacza, że zachowanie kwalifikowane jako karnoprawnie relewantny czyn zostało zrealizowane w sytuacji możliwości dokonania przez sprawcę wyboru, tj. istnienia możliwości podjęcia innego zachowania, podjęcia tego zachowania, które zrealizował, wreszcie zaniechania działania jakiegokolwiek zachowania⁵⁷. Możliwość wyboru wartościowanego zachowania, w kontekście możliwości wyboru innego zachowania lub wyboru niedziałania w ogóle, przesądza o spełnieniu tego warunku odpowiedzialności karnej. Jej ocena ma zawsze charakter zindywidualizowany i subiektywny⁵⁸.

⁵⁶ Zarysowane powyżej w ogólny sposób ujęcie „istoty” winy nawiązuje do wykraczającego poza ramy analiz prawoznawczych rozumienia winy jako przesłanki odpowiedzialności. W tym ogólnym ujęciu przyjmuje się, że winą to syntetyczne określenie odnoszone do oceny decyzji podjętej przez konkretną osobę, którą to decyzję z perspektywy kryteriów społeczno-etycznych uznaje się za wadliwą w stopniu niedającym się usprawiedliwić.

⁵⁷ Co do przesłanki (kryterium) możliwości wyboru jako podstawowego warunku prawnokarne rozumianego czynu oraz funkcji czynu jako tzw. wstępnego sita klasyfikacyjnego zob. szerzej M. Rodzyńkiewicz, *Modelowanie pojęć w prawie karnym*, Kraków 1998, s. 213 i n.

⁵⁸ Zob. w tej kwestii m.in. Z. Ziemiński, *Analiza pojęcia czynu*, Warszawa 1972, s. 23 i n.; W. Mąciór, *Czyn ludzki i jego znaczenie w prawie karnym*, Warszawa 1990, s. 23 i n.; W. Patryas, *Interpretacja...*, s. 11 i n.; W. Patryas, *Zaniechanie. Próba analizy metodologicznej*, Poznań 1993, s. 43 i n.; M. Rodzyńkiewicz, *Modelowanie...*, s. 28 i n.; T. Kaczmarek, *Spory wokół pojęcia czynu i ich znaczenie dla systemowego objaśniania struktury przestępstwa*, [w:] *Problemy odpowiedzialności karnej. Księga ku czci Profesora K. Buchały*, red. Z. Cwiąkałski, M. Szewczyk, S. Waltoś, A. Zoll, Warszawa 1994, s. 165 i n.; J. Majewski, *Prawnokarne przypisywanie skutku przy zaniechaniu. Zagadnienia wybrane*, Kraków 1997, s. 54 i n.; Ł. Pohl, *Struktura...*,

Na płaszczyźnie karnoprawnie rozumianej winy dokonuje się natomiast wartościowanie wedle kryterium powinności wyboru zachowania zgodnego z prawem⁵⁹. Ustalenie, że sprawca miał powinność zachowania się inaczej, przesądza o możliwości przypisania karnoprawnie rozumianej winy.

Rozróżnienie kryterium możliwości wyboru (dowolności zachowania) jako przesłanki karnoprawnie rozumianego czynu oraz kryterium powinności innego wyboru jako przesłanki karnoprawnie rozumianej winy bynajmniej nie jest kontestowane z uwagi na rzekome pomieszanie płaszczyzn i ustalenie winy w ramach oceny spełnienia kryteriów czynu⁶⁰. Nie kontestuje się także rzekomego błędu logicznego i metodologicznego, związanego z pomieszaniem przedmiotu oceny i samego wartościowania⁶¹.

Powyższe pozwala z innej – niż dotychczas prezentowana – perspektywy spojrzeć na spór pomiędzy zwolennikami subiektywnej i obiektywnej oceny możliwości przewidywania. Możliwość przewidywania, wprost wskazana w treści art. 9 § 2 *in fine* k.k., odnosi się do sfery alternatywności zachowania w kontekście potencjalnego stanu świadomości. Stwierdzenie, że *in concreto* sprawca nieprzewidyujący, iż jego zachowanie stanowić może popełnienie czynu zabronionego, miał indywidualną możliwość przewidywania, otwiera możliwość wartościowania deficytu informacji jako karnoprawnie relewantnego stanu towarzyszącego zachowaniu nieumyślnemu. Możliwość przewidywania pełni w omawianym schemacie analogiczną funkcję jako możliwość zachowania alternatywnego (możliwość wyboru) w przypadku oceny spełnienia kryteriów karnoprawnie rozumianego czynu.

Paradoksalnie w świetle treści art. 9 § 2 *in fine* k.k. jest to jedyny element (przesłanka, okoliczność), który – wedle decyzji ustawodawcy – powinien zostać dowodowo

s. 211 i n.; Ł. Pohl, *O pojmowaniu i roli możliwości wykonania działania w dogmatycznie ujmowanej strukturze przestępstwa*, „Opolskie Studia Administracyjno-Prawne” 2016/1, s. 23 i n.; P. Kardas, *Zbiąg przepisów ustawy w prawie karnym. Analiza teoretyczna*, Warszawa 2011, s. 38 i n.

⁵⁹ W ujęciu komentatorskim istotę prawnokarnej winy A. Zoll przedstawia następująco: „(...) winę sprawcy ustala się wtedy, gdy można mu zarzucić, że w czasie swego bezprawnego, karalnego i karygodnego czynu nie dał posłuchu normie prawnej, chociaż można było od niego **wymagać** podporządkowania się normie prawnej” – A. Zoll, *Kodeks...*, t. 1, *Komentarz...*, s. 47. Podkreślenie, że podstawą przypisania winy jest wymagalność zachowania zgodnego z prawem, innymi słowy, powinność dania przez sprawcę posłuchu normie prawnej, jednoznacznie wskazuje, że na płaszczyźnie karnoprawnie rozumianej winy istotną rolę odgrywa nie tyle możliwość dochowania nakazu/zakazu, co powinność. Inaczej uważa Agnieszka Barczak-Oplustil, która raczej wiąże problematykę winy z elementem możliwości i podkreśla, że „winę można sprawcy przypisać tylko wtedy, jeżeli w chwili czynu posiadał on subiektywną możliwość dochowania nakazu/zakazu wynikającego z normy sankcjonowanej” – A. Barczak-Oplustil, *Sporne zagadnienia istoty winy w prawie karnym. Wybrane problemy*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2013/3, s. 80. Szerzej w kwestii współczesnego sposobu pojmowania winy w prawie karnym zob. M. Rodzyńkiewicz, *Pojęcie winy w prawie karnym – próba analizy krytycznej na tle ujęcia relacyjnego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1992/3, s. 45 i n.; M. Kowalewska-Łukuć, *Wina w prawie karnym*, Warszawa 2019, s. 123 i n.

⁶⁰ Bywa to jednak traktowane jako nieco sztuczne rozróżnienie możliwości dokonania wyboru co do zachowania na płaszczyźnie czynu oraz powinności zachowania zgodnie z treścią normy sankcjonowanej na płaszczyźnie winy, od czego można odejść, przenosząc obie przesłanki na płaszczyznę winy i rezygnując z przydawania pojęciu „czynu” w prawie karnym istotniejszego znaczenia. Zob. w tej kwestii interesujące rozważania: J. Majewski, *Prawnokarne...*, s. 37 i n.

⁶¹ Zob. M. Rodzyńkiewicz, *Modelowanie...*, s. 105 i n.; Ł. Pohl, *Przyczynek...*, [w:] *Obiektywne...*, s. 422.

wykazany w sposób pozytywny. To istnienie możliwości przewidywania, że podejmowane zachowanie, działanie lub zaniechanie, stanowić może realizację znamion czynu zabronionego, powoduje, iż stan braku świadomości oraz jakiegokolwiek stosunku woluntatywnego do realizowanego przez sprawcę zachowania stanowić może podstawę odpowiedzialności karnej, a w perspektywie elementów związanych ze znamionami strony podmiotowej – umożliwić subiektywne przypisanie.

W powyższym kontekście twierdzenie, że wskazana jako warunek odpowiedzialności na płaszczyźnie znamion strony podmiotowej w art. 9 § 2 k.k. „możliwość przewidywania” popełnienia czynu zabronionego (a więc hipotetyczny stan możliwej, lecz niewystępującej *in concreto*, świadomości sprawcy) powinna być dowodowo ustalana „(...) według możliwości modelowego obywatela o właściwych do wykonania danej czynności kwalifikacjach, sumiennie traktującego swoje obowiązki oraz dysponującego nadzwyczajnymi informacjami posiadanymi ewentualnie przez sprawcę”⁶², może wywoływać stan konfuzji. Wszak w przypadku możliwości przewidywania chodzi o układ okoliczności faktycznych ocenianych w perspektywie indywidualnych cech i właściwości podmiotu odpowiedzialności karnej, o którym to układzie można twierdzić, że mógł prowadzić do określonej formy percepcji ze strony sprawcy, pozwalającej na dokonanie adekwatnej diagnozy, iż podejmowane zachowanie – działanie lub zaniechanie – stanowić może wypełnienie znamion czynu zabronionego. W zakresie przesłanki „możliwości przewidywania” chodzi zatem nie tyle o ocenę, co ustalenie, że w realiach stanu, w jakim podmiot odpowiedzialności karnej podejmował działanie lub zaniechanie, istniała zindywidualizowana, subiektywna, leżąca po stronie podmiotu odpowiedzialności karnej, możliwość przyjęcia określonej diagnozy. Chodzi zatem o wykazanie subiektywnej zdatności (możliwości) przewidywania potencjalnych (innymi słowy, możliwych) karnoprawnych konsekwencji podejmowanego zachowania. Dokonywanie w tym zakresie ustaleń powinno opierać się na wszystkich możliwych do ustalenia okolicznościach charakteryzujących układ, stanowiący kontekst zachowania sprawcy uadekwatniany przez elementy związane z osobą sprawcy, czyli na modelu zindywidualizowanym. Stwierdzenie, że w konkretnym układzie okoliczności konkretny sprawca miał subiektywną (osobistą, zindywidualizowaną) możliwość przewidywania, choć w rzeczywistości niczego nie przewidywał, otwiera drogę do subiektywnego przypisania nieświadomej nieumyślności. Brak takiego ustalenia przesądza, że zachowanie sprawcy pozostaje poza zakresem karnoprawnie rozumianej nieumyślności. Rzecz jasna, powoduje to przyjęcie założenia, że karnoprawnie rozumiana nieumyślność nie pokrywa się zakresowo z potocznym zakresem pojęcia „nieumyślność”. Jednocześnie z uwagi na powiązanie ustalenia realizacji tego elementu znamion strony podmiotowej z przesłanką „możliwości” przewidywania jej stwierdzenie nie oznacza przypisania winy. Ta ostatnia opiera się bowiem na ocenie odnoszonej do powinności postąpienia zgodnie z nakazem prawa, co z oczywistych względów wiąże się z założeniem, że warunkiem badania powinności zachowania zgodnie z prawem jest uprzednie

⁶² Tak A. Zoll, [w:] *Kodeks..., t. 1, Komentarz..., s. 166.*

ustalenie obiektywnej i subiektywnej przewidywalności. Obiektywna przewidywalność jest aktualnie traktowana jako ogólny warunek zawinienia, wyrażony w art. 28 § 1 k.k. Subiektywna przewidywalność w proponowanym ujęciu stanowi warunek subiektywnego przypisania na płaszczyźnie znamion strony podmiotowej charakteryzujących nieświadomą nieumyślność⁶³.

W tym zakresie wydaje się, że nie jest wykluczone wartościowanie dwuetapowe. W pierwszej kolejności ustalić należy obiektywną możliwość przewidywania. Stanowi ona bowiem wstępny warunek normowania. Jeżeli w danych okolicznościach, charakteryzujących sytuację, w jakiej znajdował się sprawca, nie istniała obiektywnie oceniana możliwość przewidzenia, że przez podjęcie określonego działania lub zaniechania może dojść do popełnienia czynu zabronionego, wykluczona jest możliwość i potrzeba prowadzenia dalszych analiz. Brak obiektywnej możliwości przewidywania skutkuje bowiem wyłączeniem możliwości spełnienia warunku nieświadomej nieumyślności, a nadto jest – co istotniejsze – okolicznością wyłączającą możliwość przypisania winy⁶⁴. W analizowanym kontekście wykluczenie obiektywnej możliwości przewidywania ma jednak przede wszystkim znaczenie w zakresie przesłanek subiektywnego przypisania. Obiektywna nieprzewidywalność przesądza bowiem – co najmniej w zakresie karnoprawnym – o braku subiektywnej możliwości przewidywania. Dekompletuje zatem ten element strony podmiotowej, pozostawiając zachowanie poza zakresem prawnokarnie rozumianej nieumyślności⁶⁵. Ma także znaczenie w perspektywie przesłanek przypisania winy, jest bowiem – wedle powszechnie prezentowanego stanowiska – przesłanką negatywną, wykluczającą możliwość przypisania winy. Tym samym niezależnie od znaczenia, jakie na płaszczyźnie strony podmiotowej ma brak obiektywnej przewidywalności, wyklucza przypisanie odpowiedzialności ze względu na treść art. 28 § 1 k.k.⁶⁶ W konsekwencji stwierdzenie tej negatywnej przesłanki powoduje, że brak jest podstaw do prowadzenia dalszych prawnokarnych analiz. Ta konkluzja jest powszechnie akceptowana w piśmiennictwie, niezależnie od stanowiska co do sposobu ustalenia warunku przewidywalności popełnienia czynu zabronionego jako przesłanki nieświadomej nieumyślności. Rozbieżnie oceniane jest natomiast znaczenie spełnienia przesłanki obiektywnej przewidywalności przez zwolenników czystej normatywnej teorii winy oraz propagatorów podejścia

⁶³ Zob. Ł. Pohl, *Przyczynę...*, [w:] *Obiektywne...*, s. 422.

⁶⁴ Zob. M. Budyn-Kulik, *Nieumyślność...*, [w:] *Obiektywne...*, s. 442.

⁶⁵ Należy jednak zaznaczyć, że powyższe rozumowanie wymaga uzupełnienia (a być może korekty) w kontekście dysponowania przez sprawcę wiedzą szczególną, która wszak może sprawić, że to, co obiektywnie nieprzewidywalne (dla określonego wzorca osobowego), może jednak zostać subiektywnie przewidziane. Szerzej w tej kwestii zob. J. Giezek, „Przewidywalność” jako kryterium przypisania czynu zabronionego a tzw. „wiedza szczególna” jego sprawcy, [w:] *Miedzy nauką a praktyką prawa karnego. Księga jubileuszowa profesora Lecha Gardockiego*, red. Z. Jędrzejewski, Z. Wiernikowski, S. Żółtek, M. Królikowski, Warszawa 2014.

⁶⁶ Wydaje się, że konstrukcja tego przepisu oparta została na przesłance obiektywnej przewidywalności, co sprawia, iż w kontekście negatywnej przesłanki przypisania winy w przypadku tej regulacji nie ma znaczenia zagadnienie sprawców dysponujących wiedzą szczególną. Już samo to sprawia, że można formułować wątpliwości dotyczące poprawności tego rozwiązania na płaszczyźnie teoretycznej i modelowej. Ewentualna wadliwość teoretyczna nie wpływa jednak na znaczenie i funkcję regulacji zawartej w art. 28 § 1 k.k. na płaszczyźnie dogmatycznej.

normatywnego kompleksowego. Dla pierwszych stwierdzenie obiektywnej przewidywalności przesądza o zrealizowaniu ustawowych wymogów nieświadomej nieumyślności. Dla drugich co do zasady oznacza spełnienie pierwszego z warunków struktury tej postaci nieumyślności⁶⁷.

Jednocześnie analiza obiektywnej przewidywalności ma charakter wstępnego warunku oceny możliwości przewidywania, o której mowa w art. 9 § 2 *in fine* k.k. Trafnie wskazuje się w piśmiennictwie, że ustalenie, iż możliwość popełnienia czynu zabronionego w wyniku zachowania sprawcy była obiektywnie przewidywalna, nie przesądza jeszcze o spełnieniu przesłanki z art. 9 § 2 *in fine* k.k. Dla ustalenia podstaw subiektywnego przypisania w przypadku nieświadomej nieumyślności konieczne jest nadto zweryfikowanie subiektywnej przewidywalności⁶⁸. Takie stanowisko jest prezentowane w piśmiennictwie od dawna. Warto wskazać, że opiera się ono na różnych uzasadnieniach. W pewnym zakresie odwołuje się do praktycznych konsekwencji przyjęcia formuły obiektywnego ustalania przesłanki możliwości przewidywania, prowadzącego w prostej linii do przypisania odpowiedzialności karnej za zachowania nieświadomie nieumyślne bez odwoływania się do jakichkolwiek elementów subiektywnych, a więc w sposób czysto obiektywny⁶⁹. W innym ujęciu opiera się na teoretycznej oraz dogmatycznej rekonstrukcji przesłanek strony podmiotowej, wymagającej odniesienia nie tyle do zobiektywizowanej przewidywalności, co do przewidywalności zsubiektywizowanej, tj. odniesionej do możliwości konkretnego sprawcy⁷⁰. Wreszcie odnaleźć można poglądy oparte na rozróżnieniu przesłanek przypisania subiektywnego oraz przypisania winy, czego konsekwencją jest uznanie subiektywnej przewidywalności za przesłankę odnoszącą się do strony podmiotowej (subiektywnego przypisania) oraz winy⁷¹, innymi słowy, przyjęcie, że znamiona typu czynu zabronionego pełnią więcej niż jedną funkcję w strukturze przestępstwa⁷².

Prezentowane w piśmiennictwie ujęcia mające na celu uzasadnienie możliwości dokonywania oceny możliwości przewidywania popełnienia czynu zabronionego w przypadku deficytu informacji na podstawie modelu zsubiektywizowanej przewidywalności, opierają się – na wyrażonym wprost (zdecydowanie rzadziej, jeśli w ogóle) albo przyjmowanym jako milczące założenie – twierdzeniu, że przesłanką przypisania winy w przypadku nieświadomej nieumyślności jest

⁶⁷ Zob. M. Budyn-Kulik, *Nieumyślność...*, [w:] *Obiektywne...*, s. 442; Ł. Pohl, *Przyczynę...*, [w:] *Obiektywne...*, s. 422.

⁶⁸ Tak w szczególności M. Rodzyńkiewicz, *Modelowanie...*, s. 136 i n.; Ł. Pohl, *Przyczynę...*, [w:] *Obiektywne...*, s. 422 i n.

⁶⁹ S. Tarapata, *Obiektywna...*, s. 94.

⁷⁰ M. Rodzyńkiewicz, *Modelowanie...*, s. 136.

⁷¹ Tak m.in. J. Lachowski, *Strona podmiotowa czynu zabronionego*, [w:] *System Prawa Karnego*, t. 3, *Nauka o przestępstwie. Zasady odpowiedzialności*, red. R. Dębski, Warszawa 2013, s. 584 i n.; Ł. Pohl, *Przyczynę...*, [w:] *Obiektywne...*, s. 422 i n.

⁷² Prezentowane w tym zakresie przez Ł. Pohla stanowisko uznać należy za trafne. Obok wskazywanego przez tego autora przykładu powiązanego z nieświadomą nieumyślnością i winą można odwołać się także do sposobu ujmowania przesłanek bezprawności i karalności, w stosunku do których znamiona typu czynu zabronionego także pełnią różne funkcje.

subiektywna przewidywalność popełnienia czynu zabronionego⁷³. Tymczasem na zagadnienie przypisania winy można próbować spojrzeć z nieco innej perspektywy. Jeśli karnoprawnie rozumianą winę ujmuje się jako opartą na kryteriach społeczno-etycznych nieusprawiedliwioną wadliwość procesu decyzyjnego, której istota sprowadza się do zarzutu stawianego w sytuacji, gdy od sprawcy, który zachował się sprzecznie z nakazem prawa, można było wymagać, by podporządkował się normie prawnej, to w istocie dla przypisania winy znaczenie mają zarówno elementy związane z subiektywną przewidywalnością (gdy chodzi o wypadki nieświadomej nieumyślności), jak i elementy związane z indywidualną, subiektywną powinnością, zachowania się zgodnie z prawem. Nie wchodząc w tym miejscu głębiej w rozważania dotyczące prawnokarnie rozumianej winy jako konstytutywnej przesłanki przestępności zachowania w perspektywie prowadzonych analiz, interesujące jest stanowisko Magdaleny Kowalewskiej-Łukuć, przyjmującej, że prawnokarnie rozumiana wina opiera się na dwóch koniunktywnie ujętych warunkach: kognitywnym i kontrolnym. Warunek kognitywny, w pewnym uproszczeniu, odnosi się do świadomości umożliwiającej kontrolowanie zachowania, warunek kontrolny zaś – do zależności zachowania od jednostki, posadowionej na autonomii woli i decyzyjności podmiotu⁷⁴. Oba przesądzają, że w razie aktualizacji normy nakazu lub zakazu ich spełnienie *in concreto* umożliwia postawienie sprawcy zachowania zarzutu, iż postąpił wbrew nakazom prawa, w sytuacji gdy ciążyła na nim powinność zachowania zgodnego z prawem. Przesłanka kognitywna i przesłanka kontrolna stanowią nieredukowalne warunki zarzucalności zachowania będącego wyrazem niepodporządkowania się dyrektywie powinnościowej wynikającej z normy prawnej. Dla przypisania winy nie jest wystarczające samo stwierdzenie świadomości możliwości kontroli zachowania. Konieczne jest ponadto wykazanie, że adresat normy nakazującej lub zakazującej powinien podporządkować się jej treści w konkretnym układzie sytuacyjnym. Znaczenie tej przesłanki dostrzec można, analizując typowe przesłanki wyłączenia winy z uwagi na nadzwyczajną sytuację motywacyjną (czy to w ujęciu charakterystycznym dla stanu wyższej konieczności, czy ogólnej przesłanki szczególnej sytuacji motywacyjnej), w której przesłanka kognitywna i kontrolna są spełnione, jednak brak jest dostatecznych (moralnych, aksjologicznych, społecznych⁷⁵) podstaw do wymagania od sprawcy, by heroicznie podporządkował się nakazom wynikającym z norm prawnych. To może uzasadniać twierdzenie, że dla przypisania winy nie wystarczy zsubiektywizowana świadomość (lub zsubiektywizowana przewidywalność), ale nadto niezbędne jest stwierdzenie wymagalności dania posłuchu normie prawnej, innymi słowy, obowiązku podporządkowania się wyrażonemu w niej nakazowi lub zakazowi.

⁷³ Tak zdaje się zagadnienie ujmować Ł. Pohl, wskazując, że zsubiektywizowaną metodę badania możliwości przewidywania uzasadnia m.in. wielofunkcyjność elementów składających się na znamiona typu czynu zabronionego, odnoszących się zarówno do strony podmiotowej, jak i winy. Zob. Ł. Pohl, *Przyczynek...*, [w:] *Obiektywne...*, s. 422.

⁷⁴ Zob. szerzej M. Kowalewska-Łukuć, *Wina...*, s. 163 i n.

⁷⁵ Szerzej w tej kwestii J. Majewski, P. Kardas, *O dwóch...*, s. 73 i n.

Zsubiektywizowana przewidywalność sprawcy pozostającego w stanie deficytu informacji oznacza jedynie możliwość ustalenia, czy zachodziła subiektywna powinność zachowania się zgodnie z prawem. Brak subiektywnej przewidywalności wyklucza możliwość przypisania winy. Zarazem ustalenie, że popełnienie czynu zabronionego było subiektywnie przewidywalne, umożliwia weryfikację „właściwej” przesłanki przypisania winy, tj. powinności zachowania się zgodnie z treścią normy prawnej. Dopiero wszak ustalenie, że sprawca nie tylko miał możliwość subiektywnego przewidywania, iż podejmowane przez niego zachowanie stanowić może realizację czynu zabronionego, ale także znajdował się w położeniu, w którym ciążył na nim obowiązek zachowania się zgodnie z treścią normy, a więc przesądzona została powinność (wymagalność) zachowania zgodnego z prawem zachowania alternatywnego, umożliwia przypisanie winy. Jeśli jednocześnie możliwe jest wskazanie sytuacji, gdy subiektywna przewidywalność nie przesądza o subiektywnej powinności zachowania się zgodnie z prawem, co zdaje się potwierdzać katalog negatywnych przesłanek przypisania winy (stan wyższej konieczności, szczególna sytuacja motywacyjna), wówczas można byłoby twierdzić, że przyjęcie, iż warunkiem subiektywnego przypisania w przypadku nieświadomej nieumyślności jest stwierdzenie (dowodowe ustalenie) subiektywnej przewidywalności, nie przesądza automatycznie o przypisaniu winy. Związanie następuje jedynie w sytuacji odwrotnej, tj. gdy nie dojdzie do dowodowego ustalenia, że sprawca miał subiektywną przewidywalność popełnienia czynu zabronionego. Wówczas zdekompletowane zostaną przesłanki subiektywnego przypisania nieświadomej nieumyślności oraz zdezaktualizowana zostanie pierwsza z przesłanek przypisania winy, co wyłącza możliwość jej przypisania. Takie podejście mogłoby zapobiegać zarzutowi mieszania płaszczyzn – przedmiotu wartościowania i samego wartościowania – oraz eliminować zarzut utożsamiania przesłanek strony podmiotowej w postaci nieświadomej nieumyślności i winy. Pozostawałoby w zgodzie z podejściem prezentowanym w zakresie relacji pomiędzy przesłankami karnoprawnie rozumianego czynu i winy, zachowując także na płaszczyźnie relacji między znamionami strony podmiotowej i winy rozróżnienie kryteriów możliwości (strona podmiotowa) oraz powinności (wina). Umożliwiałoby zachowanie odrębności przesłanek przestępności czynu, jakimi są karalność (zgodność z ustawowym zestawem znamion czynu zabronionego) oraz wina, usytuowane na różnych płaszczyznach wewnętrznej struktury przestępstwa. Służyłoby racjonalizacji odpowiedzialności za zachowania nieświadomie nieumyślne ze względu na powiązanie w tych przypadkach subiektywnego przypisania z subiektywną zarzucalnością deficytu informacji, czego brak w podejściach ujednolicejących nieumyślność, opartych na kryterium braku zamiaru, oraz w podejściach przyjmujących model zobiektywizowanej oceny możliwości przewidywania. Nie usuwałoby zarazem podstawowej wady tej odmiany strony podmiotowej, tj. możliwość przypisania odpowiedzialności mimo braku jakiegokolwiek elementu odnoszącego się do relacji psychicznych sprawcy i jego woli.

W odniesieniu do ostatniej kwestii, tj. oparcia odpowiedzialności za zachowania nieświadomie nieumyślne na przesłankach obiektywnych, czyli braku jakiegokolwiek

świadomości i elementów woluntatywnych po stronie sprawcy, pewnym remedium może być próba racjonalizacji – obcego z perspektywy charakterystyki strony podmiotowej – elementu treściowego art. 9 § 2 k.k. w postaci naruszenia wymaganych w danych okolicznościach reguł ostrożności. Powszechnie twierdzi się, że umieszczenie reguł ostrożności w przepisie dotyczącym nieumyślności jest przejawem błędu legislacyjnego, a kryterium naruszenia wymaganych w danych okolicznościach reguł ostrożności „nie jest przydatne dla wyjaśnienia konstrukcji nieświadomej nieumyślności”⁷⁶ i nie stanowi wzmocnienia na gruncie prawa karnego zasady subiektywizmu.

Nie podejmując w tym miejscu szerszej analizy zagadnienia reguł ostrożności, w tym ich funkcji i znaczenia w kontekście art. 9 § 2 k.k., warto podkreślić, że niezależnie od tego, czy reguły postrzegane są jako element znamion typu czynu zabronionego, czy też odrębny element w strukturze przestępstwa, nie budzi wątpliwości, iż relacja świadomości i woli sprawcy do naruszenia reguł ma charakter samoistny i nie przesądza autonomicznie o stronie podmiotowej (umyślności lub nieumyślności). W przypadku przestępstw znamienych klauzulą nieumyślności, dla których znaczenie mają reguły ostrożności, zdaje się nie wywoływać kontrowersji twierdzenie, że reguły mogą zostać naruszone umyślnie lub nieumyślnie, co nie wyklucza możliwości uznania, iż sprawca dopuścił się popełnienia przestępstwa nieumyślnego. Zarazem ustalenie, jaki charakter miało naruszenie *in concreto* reguł ostrożności, ma znaczenie dla odpowiedzialności, przesądza co najmniej o rozmiarze bezprawia. Wymóg ustalenia, czy do naruszenia reguł doszło umyślnie lub nieumyślnie, statuuje wprost niektóre konstrukcje typizujące (np. art. 177 § 1 k.k.). Można jednak twierdzić, że rozciąga się on na każdy przypadek przestępstwa nieumyślnego, które w strukturze znamion ma naruszenie reguł ostrożności⁷⁷. W konsekwencji ta przesłanka odpowiedzialności karnej wymaga ustalenia świadomości i woli sprawcy w powiązaniu z regułami ostrożności. W odniesieniu do reguł możliwe są wszystkie układy, dające się zrekonstruować z treści art. 9 § 1 i 2 k.k. Sprawca może zatem naruszać reguły ostrożności, działając z zamiarem bezpośrednim, wynikowym, świadomą nieumyślnością oraz nieświadomą nieumyślnością. Świadomość i relacja woluntatywna sprawcy do naruszenia reguł ostrożności mają znaczenie dla oceny spełnienia znamion strony podmiotowej. Nie podejmując w tym miejscu analizy związanej z pytaniem, czy w każdym z wymienionych powyżej przypadków naruszenia reguł ostrożności możliwa jest odpowiedzialność za przestępstwo nieumyślne, co wiąże się ze skomplikowanym problemem przesądzenia, czy np. w wypadku naruszenia reguł ostrożności z zamiarem bezpośrednim (relacjonowanym tylko do reguł) możliwe jest uznanie, iż sprawca dopuścił się popełnienia nieumyślnie czynu zabronionego, wskazać można, że ustalenie

⁷⁶ S. Tarapata, *Obiektywna...*, s. 75.

⁷⁷ Rozciąga się on także szerzej, na każde przestępstwo nieumyślne, albowiem naruszenie reguł stanowi niezbywalny warunek (przesłankę) odpowiedzialności, powiązaną z każdym typem czynu zabronionego, nie tylko zaś z tzw. przestępstwami skutkowymi. Szerzej w tej kwestii zob. M. Dąbrowska-Kardas, *Analiza dyrektywalna przepisów części ogólnej kodeksu karnego*, Warszawa 2012, s. 112 i n.

określonego stanu świadomości i relacji woluntatywnej sprawcy do naruszenia reguł odgrywa istotną rolę w procesie ustalenia subiektywnej przewidywalności realizacji znamion czynu zabronionego. Ujmując rzecz jedynie ogólnie, w tym miejscu nadmienić należy, że w przypadku ustalenia, iż sprawca przewidywał możliwość naruszenia reguł ostrożności i równocześnie z uwagi na błędną prognozę przypuszczał, że tego uniknie⁷⁸, istnieją co najmniej wskazania, czy przyjmować (oczywiście po weryfikacji), iż w danym układzie sytuacyjnym istniała nie tylko obiektywna, ale także zsubiektywizowana możliwość przewidywania popełnienia czynu zabronionego. Jednocześnie szczególnym przypadkiem jest układ, w którym sprawca nieświadomie nieumyślnie narusza reguły ostrożności. Wówczas bowiem przypisanie subiektywne odpowiedzialności za przestępstwo popełnione w formie nieświadomej nieumyślności wywoływać może wątpliwości na płaszczyznach: filozoficznej, teoretycznej, modelowej i wreszcie kryminalno-politycznej. W podobnym duchu zdaje się wypowiadać Jacek Giezek, który wskazuje na potrzebę modyfikacji art. 9 § 2 k.k. w sposób pozostawiający poza zakresem nieświadomej nieumyślności omówioną powyżej kategorię przypadków⁷⁹. Taki charakter ma przecież propozycja nadania art. 9 § 2 k.k. brzmienia: „Czyn zabroniony popełniany jest nieumyślnie, jeśli świadom swej nieostrożności sprawca, przewidując możliwość jego popełnienia, chce tego uniknąć, a także wtedy, gdy możliwości takiej nie przewiduje, choć może przewidzieć”⁸⁰. Proponowana treść art. 9 § 2 k.k. zakłada wszak, że poza zakresem karnoprawnie rozumianej nieumyślności pozostają przypadki zachowań, w których sprawca narusza nieświadomie (nieumyślnie) reguły ostrożności. Rzecz jest oczywiście nad wyraz złożona i wymaga pogłębionej analizy. Wskazuje jednak, że po pierwsze propozycje redukcyjnego ustawowego określenia przesłanek nieumyślności jako brak zamiaru popełnienia czynu zabronionego wywoływać mogą wątpliwości i zastrzeżenia na kilku płaszczyznach: filozoficznej, modelowej, dogmatycznej i kryminalno-politycznej⁸¹; po wtóre, że postulaty ustalania możliwości przewidywania na podstawie zobiektywizowanego standardu wzorcowej figury dotknięte są istotnymi mankamentami; po trzecie wzmacnia przedstawioną w tym opracowaniu propozycję powiązania oceny przewidywania jako warunku nieświadomej nieumyślności z zsubiektywizowanym kryterium możliwości ustalanej wobec konkretnego sprawcy (nie zaś zobiektywizowanej wzorcowej figury osobowej) oraz uznania za kryterium przypisania winy z powinności zachowania się sprawcy zgodnie z nakazem wynikającym z normy prawnej.

⁷⁸ Zob. Ł. Pohl, *Przyczynek...*, [w:] *Obiektywne...*, s. 429 i n. Por. też W. Patryas, *Interpretacja...*, s. 162 i n.

⁷⁹ Jacek Giezek w subtelnych rozważaniach poświęconych problematyce świadomości sprawcy czynu zabronionego wskazuje, że nieświadomość oraz nieświadoma nieumyślność to dwa różne stany, które należałoby oddzielić. Przytacza przekonujące argumenty przemawiające za tym, że o nieświadomej nieumyślności mówić powinniśmy jedynie wówczas, gdy w łańcuchu kauzalnym następujących po sobie zachowań sprawcy, prowadzących do negatywnego skutku, pojawi się takie, które dałoby się określić jako przejaw jego świadomej nieostrożności. Zob. szerzej J. Giezek, *Świadomość...*, s. 78 i n.

⁸⁰ J. Giezek, *O granicy między umyślnością a nieumyślnością – problem różnicy między zamiarem ewentualnym a świadomą nieumyślnością*, „Prawo w Działaniu” 2025/63.

⁸¹ Zob. krytyczne uwagi: Ł. Pohl, *Przyczynek...*, [w:] *Obiektywne...*, s. 422 i n.; J. Giezek, *O granicy...*

Bibliografia

1. Banaszak-Grzechowiak P., Galiński M., Pohl Ł., *Analiza nieumyślności na tle praktyki orzeczniczej w sprawach o nieumyślne spowodowanie śmierci*, Warszawa 2024.
2. Barczak-Oplustil A., *Sporne zagadnienia istoty winy w prawie karnym. Wybrane problemy*, Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych 2013, z. 3.
3. Budyn-Kulik M., *Nieumyślność jako brak zamiaru popełnienia czynu zabronionego a pozytywnie ujęte przesłanki subiektywnego przypisania z perspektywy prawnokarnej i psychologicznej*, [w:] *Obiektywne i subiektywne przypisanie odpowiedzialności karnej*, red. J. Giezek, P. Kardas, Warszawa 2016.
4. Dąbrowska-Kardas M., *Analiza dyrektywalna przepisów części ogólnej kodeksu karnego*, Warszawa 2012.
5. Duttge G., *Subjektive Zurechnung: Funktion und Kriterien*, [w:] *Obiektywne oraz subiektywne przypisanie odpowiedzialności karnej*, red. J. Giezek, P. Kardas, Warszawa 2016.
6. Frankowski S., *Przestępstwa kierunkowe w teorii i praktyce*, Warszawa 1970.
7. Giezek J., „Przewidywalność” jako kryterium przypisania czynu zabronionego a tzw. „wiedza szczególna” jego sprawcy, [w:] *Między nauką a praktyką prawa karnego. Księga jubileuszowa profesora Lecha Gardockiego*, red. Z. Jędrzejewski, Z. Wiernikowski, S. Żółtek, M. Królikowski, Warszawa 2014.
8. Giezek J., Kaczmarek T., *Przestępstwo z niedbalstwa jako wynik deficytu informacji*, Przegląd Prawa Karnego 1990, nr 4.
9. Giezek J., Kaczmarek T., *Przestępstwo z niedbalstwa jako wynik deficytu informacji*, [w:] T. Kaczmarek, *Rozważania o przestępstwie i karze. Wybór prac z okresu 40-lecia naukowej twórczości*, Warszawa 2006.
10. Giezek J., Kardas P. [red.], *Obiektywne i subiektywne przypisanie odpowiedzialności karnej*, Warszawa 2016.
11. Giezek J., Kardas P., *O kryteriach obiektywnego oraz subiektywnego przypisania z punktu widzenia podstaw odpowiedzialności karnej – uwagi wprowadzające*, [w:] *Obiektywne i subiektywne przypisanie odpowiedzialności karnej*, red. J. Giezek, P. Kardas, Warszawa 2016.
12. Giezek J., *O granicy między umyślnością a nieumyślnością – problem różnicy między zamiarem ewentualnym a świadomą nieumyślnością*, *Prawo w Działaniu* 2025, t. 63.
13. Giezek J., *Strona podmiotowa czynu zabronionego a model subiektywnego przypisania*, [w:] *Obiektywne oraz subiektywne przypisanie odpowiedzialności karnej*, red. J. Giezek, P. Kardas, Warszawa 2016.
14. Giezek J., *Świadomość sprawcy czynu zabronionego*, Warszawa 2013.
15. Glaser S., Mogilnicki A., *Kodeks karny – komentarz*, Kraków 1934.
16. Glaser S., *Polskie prawo karne w zarysie*, Kraków 1933.
17. Gutowski M., Kardas P., *Wykłady i stosowanie prawa w procesie opartym na Konstytucji*, Warszawa 2017.
18. Kaczmarek T., *Sporne problemy umyślności*, [w:] *Umyślność i jej formy*, red. J. Majewski, Toruń 2011.

19. Kaczmarek T., *Spory wokół pojęcia czynu i ich znaczenie dla systemowego objaśniania struktury przestępstwa*, [w:] *Problemy odpowiedzialności karnej. Księga ku czci Profesora K. Buchały*, red. Z. Ćwiąkowski, M. Szewczyk, S. Waltoś, A. Zoll, Warszawa 1994.
20. Kardas P., *Determinanty ciężaru dowodu i ciężaru (obowiązku) dowodzenia w procesie karnym*, [w:] *Ciężar dowodu i obowiązki dowodzenia w procesie karnym*, red. W. Jasiński, J. Skorupka, Warszawa 2017.
21. Kardas P., *O relacjach między strukturą przestępstwa a dekodowanymi z przepisów prawa karnego strukturami normatywnymi*, *Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych* 2012, z. 4.
22. Kardas P., *Teoretyczne podstawy odpowiedzialności karnej za przestępne współdziałanie*, Kraków 2001.
23. Kardas P., *Zbieg przepisów ustawy w prawie karnym. Analiza teoretyczna*, Warszawa 2011.
24. Kochanowski J., *Subiektywne granice sprawstwa i odpowiedzialności karnej*, Warszawa 1985.
25. Kowalewska-Łukuć M., *Strona podmiotowa a вина – wzajemne relacje*, *Acta Iuris Stetinensis* 2018, nr 1, <https://doi.org/10.18276/ais.2018.21-09>.
26. Kowalewska-Łukuć M., *Wina w prawie karnym*, Warszawa 2019.
27. Kuczyńska H., *Analiza porównawcza modelu rozprawy głównej. Między kontradycyjnością a inkwizycyjnością*, Warszawa 2022.
28. Lachowski J., *Czy konsekwentnie oddzielono stronę podmiotową od winy w kodeksie karnym z 1997 r.*, [w:] *Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa Profesora A. Zolla*, red. P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2012.
29. Lachowski J., *Przejawy obiektywizacji odpowiedzialności karnej w k.k. z 1997 r.*, *Studia Prawnicze* 2006, nr 1.
30. Lachowski J., *Strona podmiotowa czynu zabronionego*, [w:] *System Prawa Karnego*, t. 3, *Nauka o przestępstwie. Zasady odpowiedzialności*, red. R. Dębski, Warszawa 2013.
31. Majewski J., Kardas P., *O dwóch znaczeniach winy w prawie karnym*, *Państwo i Prawo* 1993, nr 10.
32. Majewski J., *Nieumyślność a brak umyślności*, [w:] *Nieumyślność*, red. J. Majewski, Toruń 2012.
33. Majewski J., *O pozaustawowym domniemaniu umyślności oraz jego szkodliwości*, [w:] *Umyślność i jej formy*, red. J. Majewski, Toruń 2011.
34. Majewski J., *Prawnokarne przypisywanie skutku przy zaniechaniu. Zagadnienia wybrane*, Kraków 1997.
35. Makarewicz J., *Kodeks karny z komentarzem*, Lwów 1935.
36. Marek A., Lachowski J., *Struktura nieumyślności w kodeksie karnym z 1997 roku*, [w:] *Nieumyślność*, red. J. Majewski, Toruń 2012.
37. Marek A., *Prawo karne*, Warszawa 2011.
38. Marek A., *Ujęcie winy w prawie karnym jako problem kodyfikacyjny*, [w:] *W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci profesora Andrzeja Wąska*, red. L. Leszczyński, E. Skrętowicz, Z. Hołda, Lublin 2005.

39. Matras J., *Nieumyślność – wybrane problemy orzecznictwa*, [w:] *Nieumyślność*, red. J. Majewski, Toruń 2012.
40. Mąciór W., *Czyn ludzki i jego znaczenie w prawie karnym*, Warszawa 1990.
41. Nawrocki M., *Ustalanie zamiaru popełnienia przestępstw umyślnych*, *Prawo w Działaniu* 2020, t. 43, <https://doi.org/10.32041/pwd.4303>.
42. Papierkowski Z., *Culpa dolo exorta*, *Głos Prawa* 1937, nr 3–4.
43. Patryas W., *Interpretacja karnistyczna. Studium metodologiczne*, Poznań 1988.
44. Patryas W., *Zaniechanie. Próba analizy metodologicznej*, Poznań 1993.
45. Peiper L., *Komentarz do kodeksu karnego i prawa o wykroczeniach*, Kraków 1938.
46. Pohl Ł., *O pojmowaniu i roli możliwości wykonania działania w dogmatycznie ujmowanej strukturze przestępstwa*, *Opolskie Studia Administracyjno-Prawne* 2016, nr 1.
47. Pohl Ł., *Przyczynek do rozważań o strukturze nieumyślności i sposobie jej opisanie w kodeksie karnym*, [w:] *Obiektywne i subiektywne przypisanie odpowiedzialności karnej*, red. J. Giezek, P. Kardas, Warszawa 2016.
48. Pohl Ł., *Struktura normy sankcjonowanej w prawie karnym. Zagadnienia ogólne*, Poznań 2007.
49. Rodzyńkiewicz M., *Modelowanie pojęć w prawie karnym*, Kraków 1998.
50. Rodzyńkiewicz M., *Pojęcie winy w prawie karnym – próba analizy krytycznej na tle ujęcia relacyjnego*, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 1992, z. 3.
51. Śliwiński S., *Polskie prawo karne*, Warszawa 1946.
52. Tarapata S., *Obiektywna czy subiektywna przewidywalność? Głos w sprawie sporu dotyczącego nieświadomej nieumyślności*, *Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych* 2015, z. 1.
53. Wąsek A., [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, t. 1, Art. 1–116, red. A. Wąsek, Gdańsk 2005.
54. Wróbel W., *O domniemaniach w zakresie przesłanek odpowiedzialności karnej*, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z wynalazczości i ochrony własności intelektualnej* 2006, z. 96.
55. Ziemiński Z., *Analiza pojęcia czynu*, Warszawa 1972.
56. Zoll A., *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, t. 1, *Komentarz do art. 1–52*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2016.
57. Zoll A., *O normie prawnej z punktu widzenia prawa karnego*, *Krakowskie Studia Prawnicze* 1990, R. 23.
58. Zoll A., *Typ czynu zabronionego charakteryzujący się nieumyślnością*, [w:] *Nieumyślność*, red. J. Majewski, Toruń 2012.